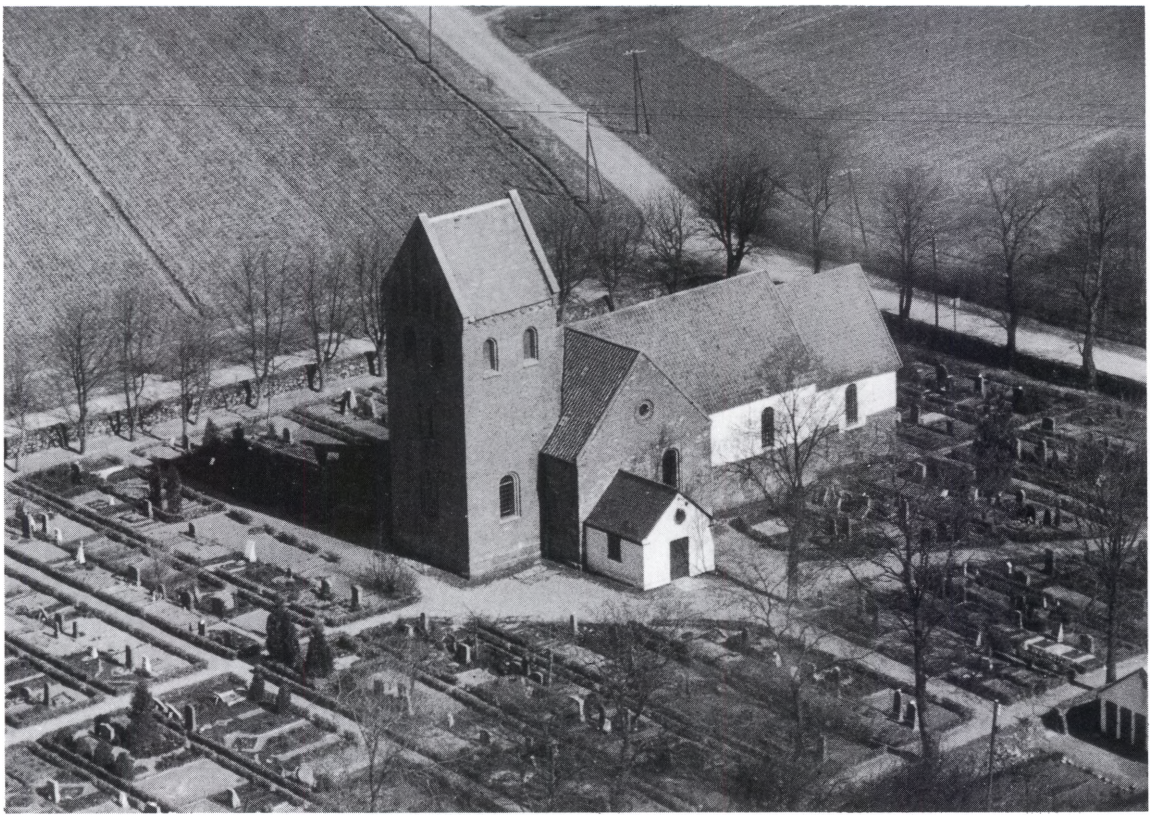


Fig. 1. Luftfoto af kirken, set fra sydvest. Aalborg Luftfoto i tiden 1930-50. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme mit Südwestansicht der Kirche.*



Fig. 2. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1984. – *Südostansicht der Kirche.*

VORBASSE KIRKE -

SLAVS HERRED

Sognet nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Oldemoder (midten af 1300'rne), hvor det er sat til en afgift på 2 skilling sølv (jfr. s. 1020). En oplysning 1638 om, at kirken skal være viet Hellig Legem, bygger antagelig på den senmiddelalderlige Hellig Legems-valfart til helligkilden på kirkegården (jfr. ndf.).[1]

Senest fra midten af 1500'rne[2] havde Vorbasse præsteembede Grene som anneks, og fra 1810 Hejnsvig som anneks. 1822-32 var sognet selv *anneks* til Verst i Anst herred, hvorefter det atter blev hovedsogn til Hejnsvig, indtil det 1909 blev et selvstændigt pastorat. Sognets nordlige del har i middelalderen tilhørt det senere nedlagte Almstok sogn (s. 2330); også i Fitting, i sognets østre del, har der været en kirke (s. 2332). 1921 opførtes en filialkirke i Skjoldbjerg.

Ribe domkapitels kantorat havde betydeligt jordegods i sognet,[3] og kirken har i middelalderen sandsynligvis tilhørt kantoren i Ribe. Dette tilhørsforhold synes opretholdt en tid efter reformationen.[4] O. 1680 blev kirken (dvs. kirketienden med vedligeholdelsespligten) lagt under Koldinghus rytterdistrikt, hvorfra den ved en auktion 1721[5] blev solgt til krigsråd Hans Folsach til Keldkær (jfr. alterkalken). Kirken kom siden ved auktion til sognepræst Peder Bork i Grejs;[6] den ejedes 1774 af bonden Christen Høelund i Vorbasse og herefter af sognemændene i fællesskab.[7] Kirken overgik til *selveje* o. 1910.

En *Hellig Legems kilde,* lokaliseret til kirkegårdens sydvestre hjørne, var i senmiddelalderen genstand for en betydelig valfart. Kildemarkedet, der oprindelig blev holdt Valborg aften (30. april) og Hellig Legems

aften (19. juni), har haft stor betydning for byen og egnen helt til 1900'rne.[8]

I forbindelse med klokkeskatten 1528 måtte kirken afgive en klokke (jfr. †klokke). – I 15-1600'rne fungerede kirken som en art herregårdskirke for Donslund i Hejnsvig sogn (jfr. altertavle, alterstager, alterklæder og gravkrypt).

Sagn. En kæmpe kastede en sten fra Egtved kirke mod Vorbasse kirke.[9] En anden kæmpe kastede en sten mod kirken fra Bække kirke.[10]

Kirken ligger lidt øst for den nuværende by, adskilt herfra ved et område, som efter sigende er den gamle markedsplads. Mod øst og nord er der frit udsyn over de omgivende marker. Vorbasse by har tidligere ligget ca. 1 km nord for kirken, vest for bakkedraget Storebavn. Her er der ved omfattende arkæologiske udgravninger i 1970'erne fremdraget en større bebyggelse med gårde fra jernalderen og vikingetiden indtil o. 1100.[11] Byen synes efter dette tidspunkt at være flyttet til sit nuværende sted; vestligt på den ovennævnte gamle markedsplads er der således udgravet en gårdtomt med spor af beboelse fra tiden mellem 1100 og 1600.

Kirkegården, der i nyere tid er udvidet mod vest i et par omgange, målte 1862 100×93 alen (ca. 63×58 m). Den omgives af lave, stensatte jorddiger, der er stærkt regulerede. Det gamle vestdige er flyttet i forbindelse med udvidelsen. Hovedindgangen i det sydøstre hjørne, en køreport med ganglåge, lukkes af nyere jerngitterfløje. Det samme gælder en låge vestligt i norddiget. Inden for digerne er i øst og syd plantet små birketræer, som har afløst store løvtræer (jfr. fig. 1) fra slutningen af 1800'rne. Kirkegården lå længe hen som et græsgroet tæppe, og endnu 1883 havde kirken indtægter af høslettet. Inden 1891 var der anlagt gange og udstukket faste gravsteder.[12]

Et hvidtet *grauerhus* syd for kirkegården er bygget 1896 og et rødstens *ligkapel* på kirkegårdens vestre afsnit 1934. Det formodede sted for den udtørrede †*helligkilde,* i den gamle kirkegårds sydvestre hjørne, er 1987 markeret ved en brolægning. I diget syd for kilden er samme år indsat en sten med indskriften: »Her sprang Vorbasse helligkilde«. Stedet blev udpeget 1962[13] og undersøgt 1984,[14] hvor der blev påtruffet en del kampesten.

Den bevarede regnskabsbog 1653-57[15] omtaler reparationer af *tømrede* og tagafdækkede †*indgange* og nævner en †*rist.* 1719 manglede brædde-taget over kirkeporten og to stetter.[16] Af senere oplysninger synes det at fremgå, at porten – som nu – var anbragt i det østre dige, mens der var en stette i vest- og norddiget. 1809 manglede et »kors« (et drejeligt kryds) i den vestre stette.[7]

BYGNING

Kirken, der oprindelig var en beskeden, romansk kvaderstensbygning bestående af kor og skib, blev i begyndelsen af 1500'rne – sandsynligvis som følge af valfarten til helligkilden – forhøjet og udvidet med et tværskib og et tårn i vest. Ved dette byggeri genbrugtes romanske

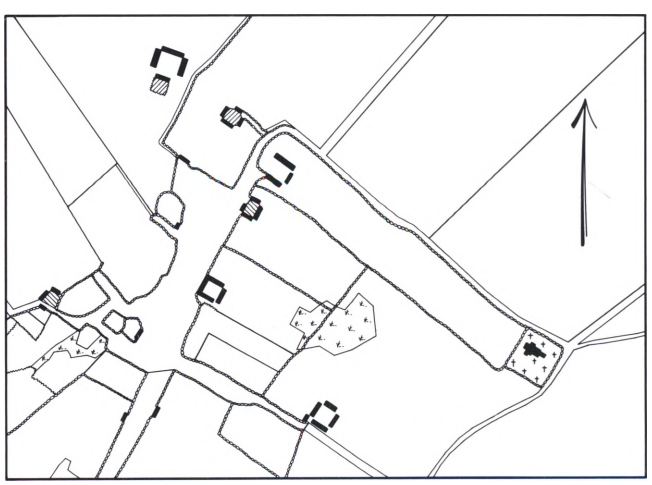


Fig. 3. Matrikelkort 1:10000, visende landsbyen, kirken og kirkegården. – *Katasterkarte mit Dorf, Kirche und Friedhof.*

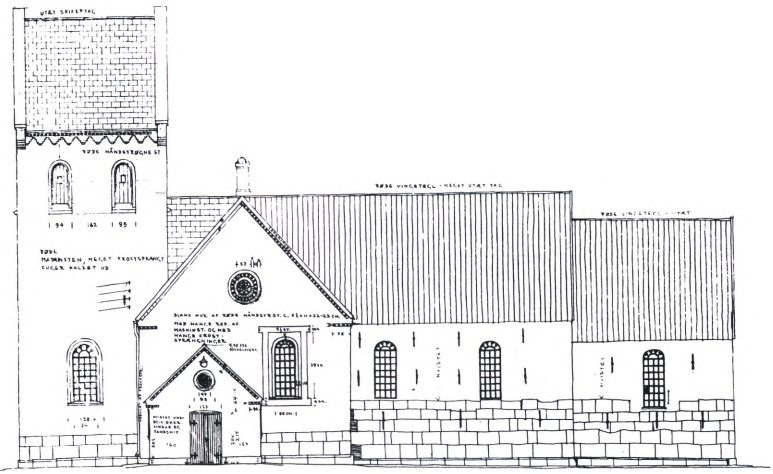


Fig. 4. Kirkens sydside, 1:300, opmålt 1962 af I. Arthur-Nielsen, forud for den seneste restaurering. – *Südseite der Kirche, vermessen 1962 vor der letzten Restaurierung.*

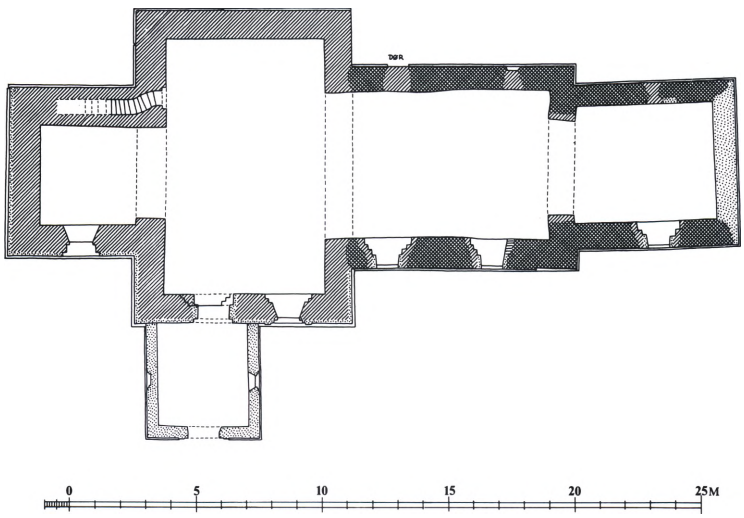


Fig. 5. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Jacobsen og Niels Jørgen Poulsen 1985, tegnet af Marianne Nielsen 1991. – *Grundriss.*

sokkelkvadre fra den nedrevne kirke i Fitting. Tårnets øverste stokværk, som efter sigende skal have haft spir, styrtede ned o. 1670; den nuværende overdel er fra 1885 og ommuret ved den seneste restaurering 1965. Våbenhuset ved tværskibets sydgavl er opført 1848 som afløser for et ældre af bindingsværk. Kirkens orientering har nogen afvigelse til syd.

Af den *romanske kvaderstenskirke* mangler kun vestgavlen, der blev brudt ned i forbindelse med den senmiddelalderlige udvidelse. Bygningen var lille og lav, efter dørenes placering at dømme næppe over 17 m lang. Murene, som senere er forhøjet i tegl, hviler på en svagt hulet, skråkantet *sokkel;* som vanligt er de største kvaderformater brugt forneden, hvor de tre nederste skifter måler henholdsvis 52, 52 og 42 cm. Det bedste indtryk af kirken får man ved at betragte den fra nord. Her er skibet kvaderklædt indtil 3,2 m over skråkantsoklen (jfr. fig. 7), og den lave placering af et bevaret vindue viser, at muren formodentlig kun har været et par skifter højere. I korets nordside er der brugt granitkvadre helt til murkronen, men her er der formodentlig tale

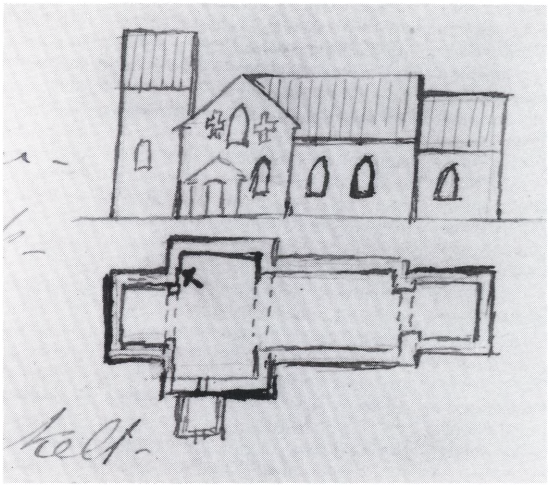


Fig. 6. Penneskitse af kirken, sydside og grundplan, af Jacob Helms i indberetning til Nationalmuseet 1874. – *Südseite und Grundriss der Kirche. Federskizze von Jacob Helms in einem Bericht an das Nationalmuseum 1874.*

om en forhøjelse i granit. Korets østside er ommuret og kvadrene sat om 1879; gavltrekanten er af moderne mursten.[17] I de samme år[18] blev også kvadrene i korets og skibets sydside sat om.

Af de oprindelige *vinduer* er kun bevaret det allerede nævnte i skibets nordside. Det måler udvendig i murflugten 125×62 cm, har udhugget sålbænk og dækkes af en monolit overligger med et koncentrisk bueslag i rundingen. I korets sydside er indsat en sålbænksten med bunden opad, 61 cm bred. I skibets sydside ses en tilsvarende sålbænksten. En løsreven vinduesoverligger (fig. 9) i østdiget, 61 cm bred i lysningen, har en fint udhugget tovsnoning langs den runde bue. Indvendig i korets nordvæg anes omridset af et lavtsiddende, tilmuret vindue. Placeringen viser, at det lille kor oprindelig må have haft tre vinduer, et i hver side.

Døre. Den lille, tilmurede dør i skibets nordside spores både ude og inde. Udvendig måler den 82 cm i bredden; her er den øverste halve meter af døren forstyrret i forbindelse med tilmuringen, og en fremspringende kampesten (måske den gamle overligger) ses nu kun 1,5 m over soklen. Indvendig anes dørens retkantede overside ca. 2 m over nuværende gulvniveau. Ethvert spor af syddøren er nu forsvundet; men ved Jacob Helms besøg 1874 sås endnu indvendig den kvadersatte vestkarm.

Indre. Væggene er af marksten. Korbuen er ændret i forbindelse med kirkens udvidelse (se ndf.). En lille *vægniche* under korets lukkede nordvindue er tilmuret. Kirken, hvis tag blev nedtaget under ombygningen, må have haft flade bjælkelofter.

Ombygningen og udvidelsen i begyndelsen af 1500'rne mere end fordoblede skibets areal. Vestgavlen blev revet ned, og kirken forlænget med en tværskibsagtig udbygning med korte korsarme i syd og nord og et tårn i vest. Byggeriet, der er af munkesten i munkeforbandt, er foretaget i én og samme omgang, idet der er nøje forbandt mellem tværskib og tårn. Samtidig forhøjedes det gamle kor og skib med henved en trediedel. Denne betydelige udvidelse blev af Oluf Nielsen 1868 sat i forbindelse med nedlæggelsen af Almstok og Fitting kirke, mens Jacob Helms 1874 pegede på valfarten til helligkilden som den egentlige årsag.

Det forekommer rigtigt at søge forklaringen på kirkens udbygning i den kildedyrkelse, der fandt sted i senmiddelalderen. Dog savnes der oplysninger om alterstiftelser, ligesom det ikke er bekræftet, at kirkens vestende er blevet brugt som tilflugtsted under vågningen ved kilden, således som det muligvis har været tilfældet med vestkapellet ved valfartskirken i Kippinge på Falster (DK. Maribo, s. 1221f.). Også Karup kirke i Viborg amt og Rye kirke i Århus amt blev stærkt forøget som følge af valfarter i senmiddelalderen.[19]

Tværskibet og tårnet er i sengotiske former. En *datering* til 1500'rnes to første årtier støttes af kirkens klokke, som ifølge indskriften er skænket af biskop Iver Munk i Ribe 1507 (jfr. s. 2318), og af en *dendrokronologisk analyse* af tagværket over det forhøjede kor; her viser en prøve, at det pågældende tømmer er fældet o. 1516.[20]

Tilbygningen, i ældre tid benævnt »korskirken«, har spidsgavle i nord og syd og dækkes af flade bjælkelofter. Rummet er ensidigt belyst gennem store vinduer i syd og har kun een dør, der også er anbragt i syd. Som »tværskib« be-

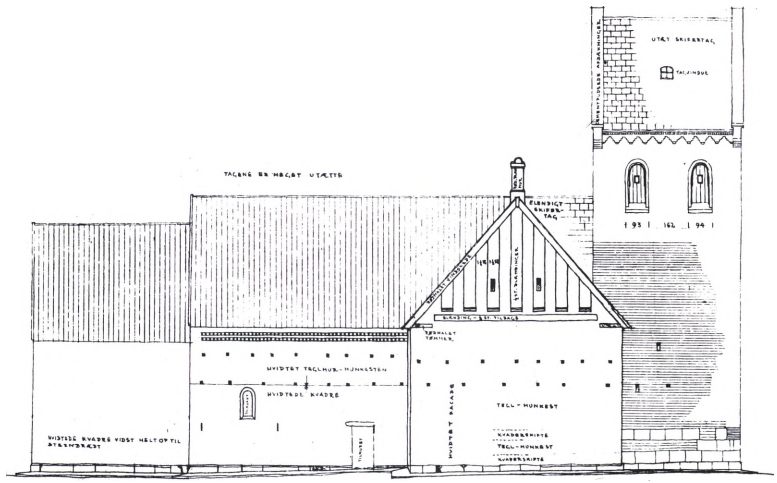


Fig. 7. Kirkens nordside, 1:300, opmålt 1962 af I. Arthur-Nielsen, forud for den seneste restaurering. – *Nordseite der Kirche vermessen 1962 vor der letzten Restaurierung.*

tragtet er bygningen usædvanlig anbragt, idet korsarme normalt er føjet til skibets østende.[21] Men om egentlige »korsarme« er der næppe heller tale, idet armene er så korte, kun ca. 2 m, at de ikke kan have haft selvstændig funktion. Udvidelsen med korsarme og tårn må opfattes som et afsluttet byggeri – og ikke blot som første fase i en ombygningsproces, der tænktes fortsat østover. Hvis det havde været planen at udvide kirken også i øst, havde man formodentlig næppe valgt at forhøje det eksisterende kor og skib.

Forhøjelsen af skibets mure ses bedst i nord (fig. 10), hvor to rækker bomhuller er ladt åbne, det nedre lige over det øverste granitskifte. Der er ti skifter mellem hullerne, og under murkronen prydes murværket af to savtakskifter. Sydsiden, der udvendig er ændret ved reparationer og skalmuringer, fik ved forhøjelsen to store, rundbuede *vinduer*. Korets sydvindue, der er af en lignende form, må også være kommet til i

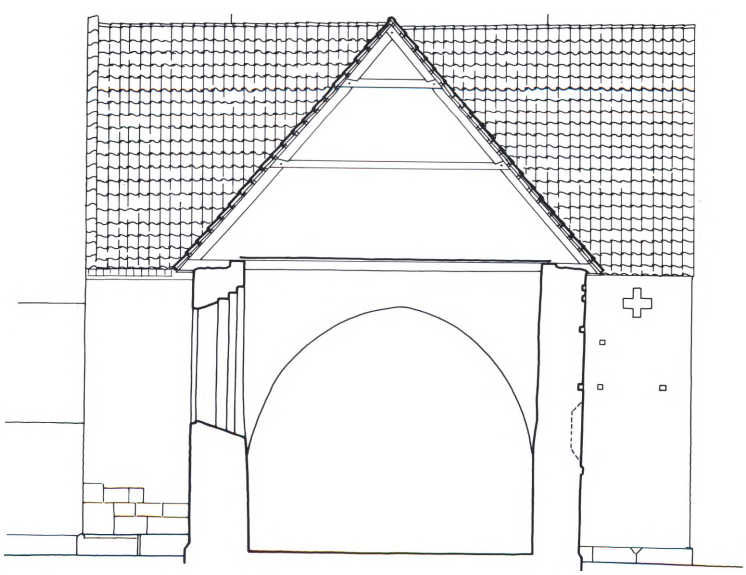


Fig. 8. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod vest med tværskibets østside. Målt af Henrik Jacobsen 1985, tegnet af Marianne Nielsen 1991. – *Querschnitt durch Schiff gegen Westen mit der Ostseite des Querhauses.*

denne forbindelse. Vinduerne, der er indvendig falsede, er formentlig gjort mindre i lysningen ved indsættelsen af de nuværende jernrammer i 1800'rnes sidste del.

Tværskib og tårn hviler på en sokkel af genanvendte *romanske kvadre*: under nordre korsarm og tårnets nordside retkantede bygningskvadre og skråkantede sokkelsten, som formodentlig har siddet i skibets nedbrudte vestgavl; under søndre korsarm og tårnets syd- og vestside kvadre med en kraftig rundstav. De sidstnævnte kvadre, der i hjørnerne prydes af knopper og menneskehoveder, må være hentet fra den nedbrudte kirke i Fitting (jfr. fig. 2, s. 2333).[22] Over soklen ses endnu et par skifter af granitkvadre, i nord dog adskilt ved 4-5 skifter tegl. *Søndre korsarm* er udvendig totalt ommuret 1883. Af to store, spidsbuede og indvendig falsede vinduer er det vestre tilmuret i forbindelse med våbenhusets tilkomst. I det østre er indsat en rundbuet jernramme mage til vinduerne i kor og skib. På en lille penneskitse af J. Helms 1874 (fig. 6) ses et større, spidsbuet vindue i taggavlen flankeret af korsblændinger; men det er uvist om denne indretning, der ikke genfindes i nord, er oprindelig. Den falsede og fladbuede dør, der efter tilmuringen af kirkens oprindelige døre må have været kirkens eneste adgang, er udvidet i siderne. I *nordre korsarm,* der udvendig fremtræder i sin gamle skikkelse, ses to rækker stilladshuller, omtrent i niveau med skibets huller og adskilt af otte skifter. I den korte østside er der lige under tagskægget muret en korsblænding. Taggavlen prydes over et vandret, forsænket bånd af syv



Fig. 9. Romansk vinduesoverligger i østre kirkegårdsdige (s. 2300). NE fot. 1984. – *Romanischer Fenstersturz im östlichen Steinwall des Friedhofs.*

højblændinger, forneden med murede sålbænke, foroven afbrudt og nu dækket af vindskeder. Gavlen må oprindelig have været afsluttet med en muret †kam, men om denne har haft kamtakker kan ikke afgøres.

Indvendig er det forhøjede skibs vægge af marksten; i nord er der dog først muret nogle skifter i tegl. Korbuen er udvidet og ommuret i tegl i forbindelse med murenes forhøjelse. Den brede, runde bue er uden vederlagsmarkering og griber ind over vangerne. Tværskib og skib forbindes ved en bred, svagt spidsende arkade, som spænder fra væg til væg (fig. 8). Buen er ligesom den i tårnet muret af tegl, mens væggene tildels er af marksten. Hele kirken har bjælkeloft.

Tårnet er som nævnt opført som en integreret del af kirkens senmiddelalderlige vestudvidelse. Klokkestokværket og taget, der efter sigende afsluttedes i et spir, styrtede ned o. 1670, hvorefter tårnet indtil 1885 kun havde to stokværk. Tårnets nuværende fremtræden er resultatet af en forhøjelse 1885 og en ommuring 1965.

Murene er rejst af munkesten over nogle skifter granitkvadre. Gammelt murværk ses udvendig nu kun i nordsiden, hvor det når op til godt en meter under glamhullerne og formodentlig så nogenlunde angiver tårnets højde efter, at den øvre del var faldet ned. Tårnrummet, der dækkes af et træloft i niveau med skibets, åbner sig mod kirken i næsten sin fulde bredde med en spids bue. Rummet får lys fra et stort, nu rundbuet vindue i syd; det er udvendig falset og indvendig smiget. Der er adgang til mellemstokværket fra kirkerummet ad en ligeløbet *trappe* i tårnets fortykkede nordmur, hvortil man kommer gennem en falset og fladbuet dør i nordre korsarms vestside. Den teglmurede trappeskakt dækkes af flade buer. I mellemstokværket er kun nord- og østmuren gamle og af munkesten, mens syd- og vestsiden er ombygget og pudset, senest 1885. Over den udmundede trappe springer nordmuren to skifter tilbage. I østmuren er brudt en dør til kirkens tagrum, og herover ses den nedre del af to nicher, af hvilke i hvert fald den nordre har indeholdt et lille fladbuet og falset vindue. Dette er nu tilmuret, men har før

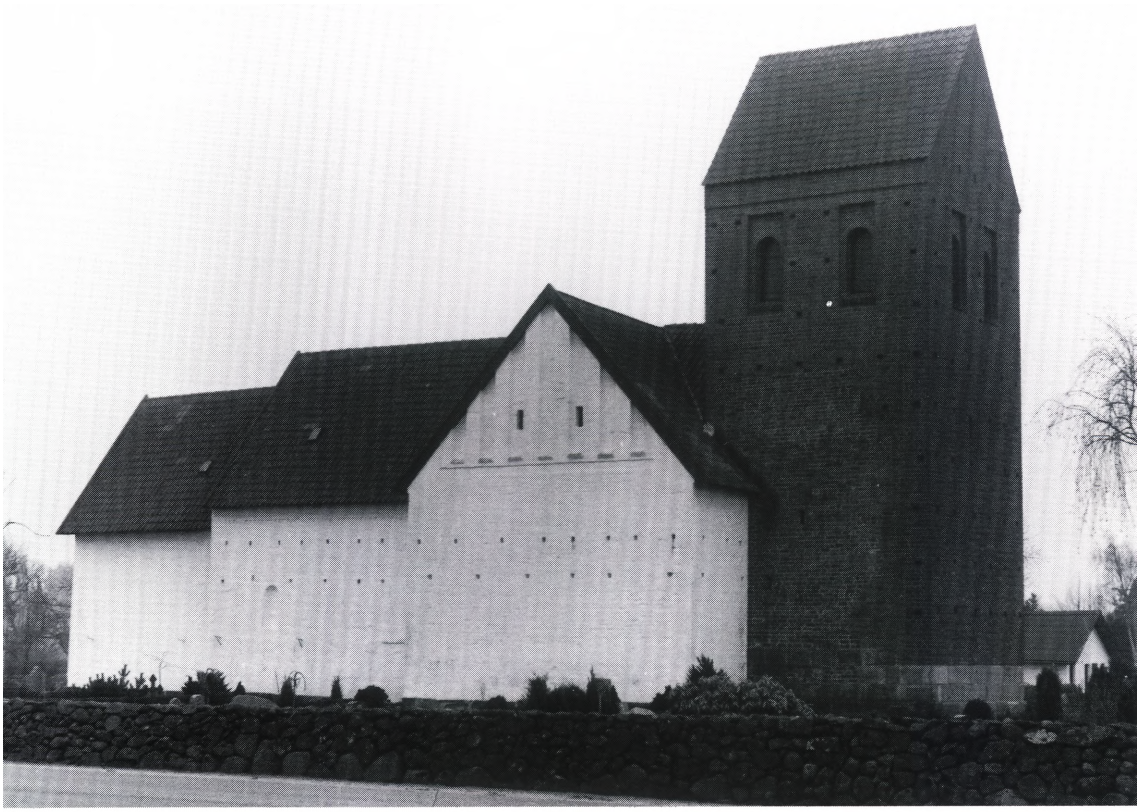


Fig. 10. Kirken set fra nordvest. NJP fot. 1991. – *Nordwestansicht der Kirche.*

(indtil 1885?) ledt ud til det fri, idet tværskibets tag tidligere ikke stod i forbindelse med tårnet, jfr. Helms skitse (fig. 6).

Det reducerede tårn, der 1862 kun målte 8,5 m til murkronen,[23] blev ombygget og *forhøjet* med knap 5 m *1885.* Arbejdet blev ledet af arkitekt Johan Christian Fussing, Kolding,[12] der gav facader og gavle et nyromansk præg (jfr. fig. 1). Ydermurene blev skalmuret med små røde teglsten, og det nybyggede klokkestokværk fik i alt otte rundbuede og falsede glamhuller, to i hvert verdenshjørne. Gavltrekanterne, der fik cementpudsede kamme, blev smykket med rundbuede, profilerede højblændinger, mens gesimsen under murkronen blev udformet som en trappefrise.

Det ommurede og forhøjede tårn var firs år senere så ødelagt ved frostsprængning, at det igen måtte repareres. Ved dette arbejde, der udførtes *1965* under ledelse af arkitekterne Rolf Graae og Richard Aas, fik tårnet sit nuværende udseende. Facaderne blev skalmuret med røde teglsten i munkestenstørrelse, og Fussings skifertag blev udskiftet med vingetegl. De murede gavlkamme blev fjernet og blændingerne udmuret, så gavlene nu står med glatte facader. Et vindue nederst i vestsiden blev lukket, glamhullerne blev indfattet i retkantede felter og de øverste seks skifter i murkronen trukket en halv sten ud. Overalt er facaderne nu »dekoreret« med vandrette bånd af åbne bomhuller, en detalje, der formodentlig er inspireret af hullerne i det sengotiske murværk i skibets nordside.

Tårnet indtil 1885. Ifølge et kirkesyn år 1700[24] skulle »overdelen« være faldet ned ca. 30 år forinden, dvs. o. 1670. Efter Pontoppidans Danske Atlas, 1769, havde der før været et †*spir* på tårnet. Dette synes fra begyndelsen at have været skrøbeligt. Allerede 1567, kun et halvt århundrede efter opførelsen, bad beboerne om hjælp,



Fig. 11. Indre set mod øst. NE fot. 1984. – *Kircheninneres gegen Osten.*

»efterdi tårnet uden snarlig hjælp falder helt ned«.[25] Det sydvestre hjørne og sydsiden blev »opmuret« 1657,[15] men den øvre etage faldt som nævnt ned få år efter. År 1700 var det reducerede tårn stadig kun tækket med træfjæl, og klokken var taget ned og stillet på gulvet.[24]

Frem til genopbygningen 1885 havde det nedskårne tårn et teglhængt saddeltag med øst-vest vendte gavle.[16] Tårnet omtales i 1700'rne flere gange som brøstfældigt, og 1774 fandt synet, at det var for svagt til at kunne bære den store klokke. Glamhullerne, som formodentlig var anbragt i gavlspidserne, ønskedes 1838 åbnet, så klokken kunne høres.[17]

Våbenhuset foran søndre korsarm er opført 1848[17] og ombygget 1883, sikkert af arkitekt J. Chr. Fussing, i forbindelse med istandsættelsen af søndre korsarm, med hvis skalmurede facade det har tydelige fællestræk. Den lille, cementpudsede og hvidtede bygning var fra 1883 til 1965 dækket med skifer og er nu tækket med tegl. Sidemurene har rødstensgesimser, og også den udvidede dør i syd, de to vinduer (det vestre tilmuret) og et cirkelvindue i gavlspidsen er indfattet af røde sten. I det indre, der blev istandsat 1965, ligger ølandsfliser i gulvet. Træloftet, der tidligere var pudset, har nu synlige bjælker og står rødmalet.

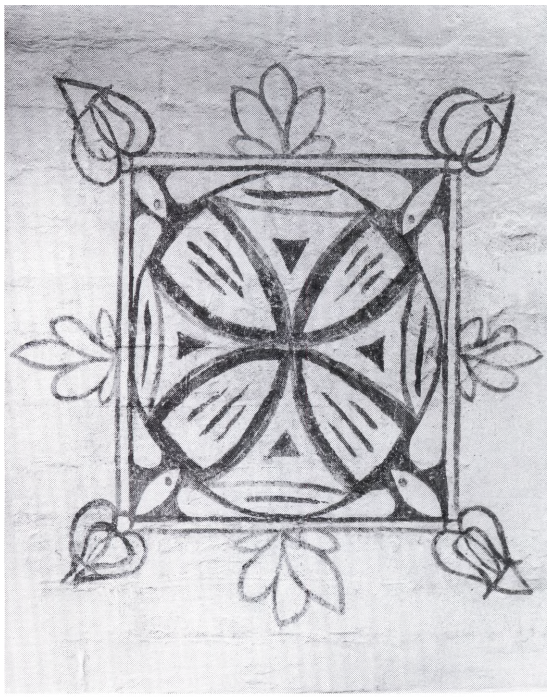
Et ældre †*våbenhus,* tækket med tegl og vistnok af bindingsværk, er vist på matrikelkortet 1788 (fig. 3). 1796 var loftet brøstfældigt, og den søndre side på vej til at skride, fordi bjælken, fodtræet og to stænger var rådne.[26] 1848 var der anskaffet materialer til et nyt våbenhus som afløser for det gamle, men arbejdet blev forsinket, fordi tømreren var indkaldt til arméen.[17]



Fig. 12. Indre set mod vest. NE fot. 1991. – *Kircheninneres gegen Westen.*

Tagværker. Korets seks spærfag, af egetræ og sikkert samhørende med kirkens forhøjelse (jfr. den ovennævnte dendrokronologiske datering), har dobbelt lag hanebånd og korte stivere. Samlingerne er tappede. Fagene er nummereret fra øst mod vest med romertal i syd og firkantstik i nord. Tømmeret over skib og tværskib er af fyr og formodentligt lagt op i 1880'rne, da skibets tag forlængedes fra korsskæringen hen til tårnet. Lidt egetømmer er genanvendt som hanebånd, og i tværskibets vestside ses tre gamle egespær.

Istandsættelser og vedligeholdelse. Det er som nævnt tænkeligt, at udvidelsen af kirken i katolicismens sidste årtier har været foranlediget (og flnancieret?) af den kult og valfart, der var forbundet med helligkilden på kirkegården. De første skriftlige oplysninger i tiden efter reformationen viser imidlertid, at det snart blev svært at holde bygningen vedlige. Lettere blev det ikke af, at kirkeværgerne – af ukendte årsager[27] – ikke som normalt kunne disponere over den del af tienden, der var tiltænkt kirkens vedligeholdelse. 1554 oplyser kancelliets brevbog, at kirken var brøstfældig, hvorfor kongen i et brev til lensmanden på Riberhus, Jesper Krafse, tillod, at kirken måtte beholde sin part af tienden i dette år.[28] 1567 ansøgte (kirkeværgen?) Mads Tygesen på sognemændenes vegne om at måtte få overladt kirkekornet til kirkens istandsættelse, da tårnet som nævnt truede med at falde ned. Kongen bad lensmanden Axel Viffert undersøge sagen og, hvis kirken var så bygfældig, som det blev antydet, da at lade kirkeværgerne oppebære tienden for det indeværende år.[25] Igen 1596 blev det berettet for kongen, at Vorbasse kirke var meget bygfældig og forar-



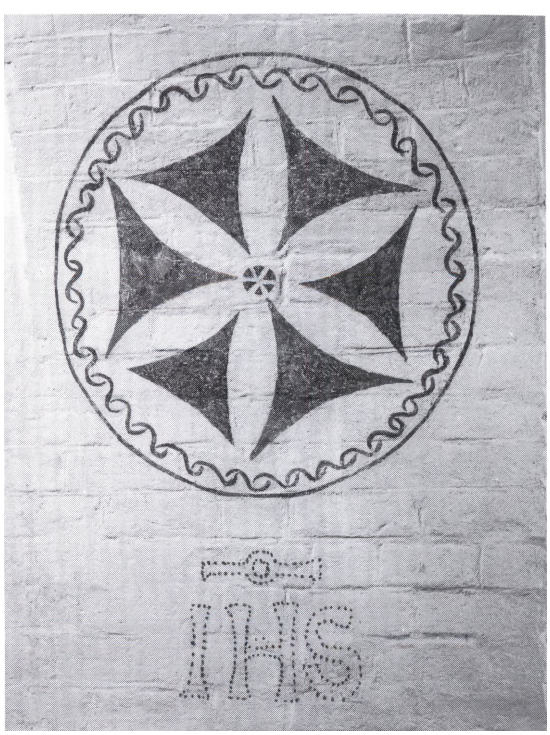


Fig. 13-14. Kalkmalede, ornamentale kors. 13. O. 1525, på tårnets nordvæg (s. 2307). 14. O. 1575(?), på tårnbuens nordre vange (s. 2307). NE fot. 1984. – *Ornamentale Kreuze. Wandmalerei an nördlicher Turmwand. Um 1525. Nördliche Wange des Turmbogens, um 1575(?).*

met. Lensmanden på Koldinghus, Caspar Markdanner, skulle derfor sørge for, at de nærmest liggende kirker i herredet efter evne og formue kom kirken til hjælp i overensstemmelse med den forordning, der var udstedt 1586.[29]

Tagbeklædningen bestod i ældre tid af blandede materialer. 1700 var hele koret og skibets sydside tækket med bly, mens skibets nordside og »korskirken« var hængt med tegl.[24] Mellem tagfladerne var der render af bly.[16] 1792 siges det, at taget først havde været tækket med bly; heraf var der nu kun lidt tilbage, og, hvor det var fjernet, lå store brædder.[30] 1810 fik ejerne lov til at nedtage et fag bly fra koret og i stedet oplægge tagsten; blyet skulle bruges til reparation af det øvrige blytag.[7] 1861 afslog myndighederne en ansøgning om at måtte erstatte blyet med tegl,[18] og ved Uldalls besøg 1889 var der stadig bly på korets og skibets sydside, mens de øvrige flader var tækket med tegl. Våbenhuset og det forhøjede tårn samt det nyopsatte tag mellem tårnet og korsarmenes skæringspunkt havde få år forinden fået skifertag.[17] Af ældre fotografier fremgår det, at blytaget senest o. 1910 var afløst af tegl.

Vinduerne, der i hovedtrækkene har bevaret deres senmiddelalderlige form, blev 1669-70 forfærdiget af glarmester Poul Mouritsen fra »Harkborig Vig« i Thyregod sogn, Vejle amt. Han modtog betaling for »it Vindue udj aldteret (koret), it for Predicke Stolen och it mit udj Kircken (søndre korsarm?) ... paa hans egen Kost og Glas«. Arbejdet blev udført på Slavgård; ifølge regnskabet betaltes 4 skilling »for form(eldte) Vinduer at age fra Kirke till Slaug og så til Kirke igien«.[31]

Korets østgavl blev som nævnt ommuret 1879. I gavlspidsen, der er af små røde sten, er en korsblænding mage til een i Hejnsvig kirkes kor. Ved en *ombygning og istandsættelse 1883-85* satte arkitekt J. Chr. Fussing sit præg på kirken. 1883,[17] to år før han forhøjede tårnet, blev søndre korsarm skalmuret med røde, håndstrøgne sten. Vinduet øst for våbenhuset fik en retkantet, muret indfatning, og gavlen blev prydet med en savtakket gesims og der indsattes et cirkelvindue. Våbenhuset blev ombygget i over-

ensstemmelse med korsarmen, og det er tænkeligt, at også den øvre del af skibets og korets sydside er ommuret i denne forbindelse. Skibets ommurede, østre gavltrekant er formet som en stor aflastningsbue. De nuværende, rundbuede *støbejernsvinduer* må være kommet til i disse år. Få år efter blev granitkvadrene i sydsidens romanske dele renset for kalk.

Hovedrestaureringen 1965-66, der lededes af arkitekterne Rolf Graae og Richard Aas, omfattede en almindelig reparation af murværk og tag. Lofter, vinduer og døre blev sat i stand, og gulvet blev lagt med nye mursten. En kalorifer afløstes af et nyt *varmeanlæg* med fyr i graverboligen, og en skorsten over nordre korsarm blev taget ned. Vigtigst var dog tårnets istandsættelse og ommuring. Ifølge arkitekternes forslag skulle både tårn og søndre korsarm hvidtes, men i sognet havde man vænnet sig til de blanke rødstensmure, og de blev opretholdt.

Kirken præges i dag af ovennævnte restaurering. Tagene er overalt af røde vingetegl med kraftige, rødmalede vindskeder over korets og skibets østgavle og over nordre korsarm. Ydermurene er kun delvis hvidtede: granitkvadrene nederst i korets og skibets øst- og sydside er renset for kalk, og også tårnet samt den skalmurede søndre korsarm står i blank mur. I korets og skibets nordside ses fem kroge til ophængning af stiger. Indvendig står væggene hvidkalkede. Bjælkeloftet er gråmalet, og i gulvet ligger gule, kantstillede mursten; under stolene er der gulve af egetræ.

KALKMALERIER

I forbindelse med hvidtearbejde 1926 fremkom kalkmalerier på tværskibsarkadens og på tårnbuens nordre vanger, samt farvespor i korbuen og på korets nordvæg. Udsmykningerne de to første steder blev bevaret og 1968 genkonserveret af Robert Smalley. Et par malerier på nordvæggen i skib og tårn, fundet 1965, blev ved samme lejlighed restaureret.

1) (Fig. 13) o. 1525. På tårnets nordvæg er malet et hjulkors indskrevet i et kvadrat med tre-

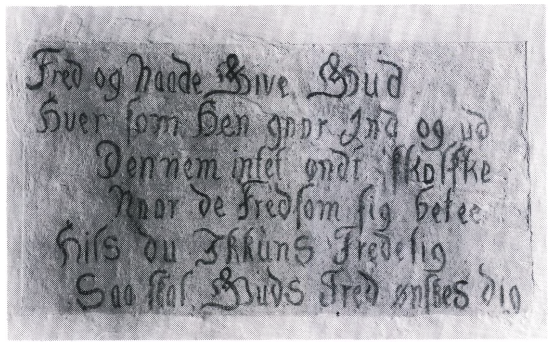


Fig. 15. Kalkmalet indskrift fra 1784, på tværskibsarkadens nordvange (s. 2307). NE fot. 1991. – *Inschrift als Wandmalerei 1784. Nördliche Wange der Querhausarkade.*

blade i sviklerne og bladduske samt blomster udgående fra sider og hjørner; det står i sort og rødt. – 2) (Fig. 14). O. 1575(?) er tårnbuens nordvange udsmykket med et ornamentalt kors af samme karakter som †kalkmalerierne i Fåborg (nr. 3, s. 1760) og i Hejnsvig. Det har seks arme, tre grå og tre røde, og er placeret i en rødmalet cirkel over et stiplet Jesusmonogram.

3) 1784. På tværskibsarkadens nordre vange findes et afgrænset felt, 45×85 cm, med frakturindskriften: »Fred og naade give Gud / Hver som hen(!) gaar ind og ud / Dennem intet ondt skal ske / Naar de fredsom sig betee(!) / Hils du ikkuns fredelig / Saa skal Guds fred ønskes dig« (fig. 15). Østligst på skibets nordvæg er afdækket et parti på 40×46 cm udfyldt med fraktur: »[ma]nge gode aare / m lider alder graae / [e]vighed hen(fare?) / ebasse 1784«. Begge inskriptioner er rødmalede og øjensynlig kun en del af en større †*udsmykning.*

†*Kalkmalerier.* 1) Under afdækningen af udsmykning nr. 3 konstateredes en ældre dekoration på skibets nordvæg. 2) Et indvielseskors af form som et hjulkors blev ved restaureringen 1965-66 fundet i nordre korsarm bag pulpituret.[32] Efter al sandsynlighed var det halvdelen af et tilsvarende kors, der 1926 fremkom midt på skibets nordvæg.[33] 3) En præsterækketavle, tidligere malet på »pillen i korbuen«, blev (op?)malet af en lokal maler, vistnok Nicolai Kjær, o. 1846.[34]

INVENTAR

Oversigt. Af det middelalderlige udstyr er kun bevaret kummen af den romanske granitfont og dele af alterbordet. En klokke fra 1507 (eller 1504?) med en lang indskrift, hvoraf det fremgår, at den er skænket af biskop Iver Munk i Ribe, er et vidnesbyrd om kirkens betydning i senmiddelalderen.

Kirkerummet er i dag præget af det træskårne inventar fra renæssancen. En degnestol og en række stolegavle må henføres til 1500'rnes slutning, mens den såkaldte Vorbasse-snedker op imod 1600 har leveret tre af kirkens hovedstykker: prædikestolen, der oprindelig var opsat som lektorieprædikestol, altertavlen, med skåret årstal 1599 og våbener for herskabet på Donslund i Hejsnvig sogn, samt alterbordsforsiden. Alterstagerne er fra o. 1650 og efter sigende ligeledes bekostet af Donslunds ejere. Fire stolegavle er dateret 1701, mens alterskranken formentlig er fra 1719. Altersølvet er omstøbt 1738 på bekostning af kirkeejeren Hans Folsach. Et (†)pulpitur, som imod menighedens ønske blev brudt ned 1784, var fra 16-1700'rne; det er til dels bevaret i det nuværende orgelpulpitur, opsat 1965-66 og udvidet 1990. Størstedelen af det nuværende stoleværk er fra 1894.

Farvesætning og istandsættelser. Årelange klager over inventarets dårlige tilstand synes o. 1846 at have ført til en hovedistandsættelse. En samtidig opmaling af altertavle og –skranke, prædikestol, degne- og skriftestol blev udført af en lokal maler og omfattede vist også nyudførelse af tavlens malerier. En rekonstruktion af de oprindelige farver på altertavle og prædikestol blev foretaget af kunstmaler Erik Bayer 1907-08, mens stolene blev farvesat af kunstmaler Ingolf Røjbæk 1953. Hovedrestaureringen ved Rolf Graae og Richard Aas 1965-66 omfattede, foruden små ændringer af altertavlen, der var istandsat i 1960, blandt andet en tilbageføring af degnestolen og de ældre stolegavle. Kunstmaler Aage Sørensen tog sig af farvesætningen.

Alterbordet er muligvis middelalderligt, men ommuret 1907 (jfr. altertavle); ved denne lejlighed fandtes en gravsten (nr. 1), som på et uvist tidspunkt (ved anskaffelsen af alterbordsforsiden?) var slået i tre stykker og opsat på bordets sider. Bordet, der er muret op mod korets østvæg, dækkes af et *alterpanel* bestående af en forside fra o. 1600 og kortsider af lidt yngre dato; det måler 227×128×106 cm. Forsiden (fig. 16), formentlig udført af samme mester som altertavlen, har tre felter adskilt af kannelerede pilastre med profilkapitæler og bosseprydede postamenter. Hvert felt rummer en arkade med kannelerede pilastre; sviklerne har perspektivhuller. Gesims med buefremspring og tandsnit (fornyet 1960). Den muligvis oprindelige staffering,[35] delvis genfremstillet 1907 og 1960, består af gullighvidt på såvel rammeværks- som fyldingspilastre, rødt, grønt og blåt på de øvrige arkitektoniske led og sort på gesimsfrisen samt i arkadefelterne; 1907 er der med gylden fraktur malet: »Jeg er Livets Brød« i frisen, mens arkadefelterne er smykket med henholdsvis Kristusmonogram (i midten), Alfa og Omega. Panelets sidestykker, med sekundært, forskelligt afskårne fyldinger, er sortmalede. Bordplade af eg fra 1960.[36]

†*Sidealtre(?).* 1) Et par store sokkelsten i triumfvæggens sydside under prædikestolen kan muligvis stamme fra et †sidealter. 2) Oluf Nielsen mente 1868 at kunne iagttage »spor af et forhenværende alter« i kirkens vestende.[6] Sådanne rester nævnes dog ikke af den arkæologisk kyndige J. Helms, som besøgte kirken seks år senere.

Et †*alterklæde* af rødt fløjl blev efter gentagne ønsker anskaffet o. 1841.[37]

Altertavle (fig. 16), med skåret årstal 1599 og våbener for Christen Juel og Karen Strangesen til Donslund; sammen med prædikestolen udført af en billedskærer, som efter disse arbejder er kaldt »Vorbasse-snedkeren«.[38] Den rigt, omend i detaljer lidt kejtet udskårne tavle består af postament, tredelt storstykke, tredelt attika og topstykke med gavl.

Postamentet, der holder storstykkets bredde, har fremspring med korsbærende kvindebuster fortil og bosser på siderne; de bærer storstykkets fire korintiske frisøjler, hvis prydbælter har kartoucher med englehoveder på forsiden. De plane felter indrammes af lister hvorimellem tandsnit, de ret små kartoucheformede vinger er smykket med englehoved i ovalmedaljon omgivet af frugtklaser. Gesimsen har arkitrav med to perlestave og frise med kassetteværk samt fremspring hvorpå englehoveder. Forkrøppet kronliste med æggestav og store tandsnit.

Attikaens felter, det midterste indrammet af tandsnit, flankeres af joniske hermer, hvoraf de



Fig. 16. Alterparti. Alterbordsforsiden og –tavlen er begge udført af den såkaldte Vorbasse-snedker, tavlen 1599, ifølge de skårne våbener på foranledning af Christen Juel og Karen Strangesen til Donslund i nabosognet Hejsnvig. Tavlens malerier er formentlig fra o. 1846 (s. 2308). NE fot. 1984. – *Altar. Altartischpaneel und Altarbild sind Arbeiten des sogenannten Vorbasse-Schnitzers. Altarbild 1599. Die geschnitzen Wappen besagen die Errichtung durch Christen Juel und Karen Strangesen zu Donslund in der benachbarten Pfarrgemeinde Hejnsvig. Die Gemälde des Altarbilds wahrscheinlich um 1846.*

tre nordre er omvundet af kartoucher i nederlandsk stil, mens den søndre har skaft med frugtophæng, afgrænset af jonisk kapitæl. Over vingernes kartoucheformede sokkelparti er ovalmedaljoner med dyder i ret lavt relief, mod nord Retfærdighed med sværd og vægt (fig. 17), mod syd Håb med anker. Yderst er spir og øverst rovfuglehoveder. To kvindelige skjoldholdere yderst på gesimsen bærer årstallet for tavlens udførelse, fordelt med cifrene »1.5.« under halvmåne på det ene skjold og »9.9.« under sol på det andet.

Topstykkets arkade, med beslagværksmykkede pilastre og bær(?) i sviklerne, flankeres af



Fig. 17. Altertavle 1599, detalje af vinge med dydefiguren Retfærdighed, jfr. fig. 16 (s. 2309). NE fot. 1984. – *Altarbild 1599. Ausschnitt vom Seitenhang mit Tugendfigur, die Gerechtigkeit darstellend, vgl. Abb. 16.*

hermer med joniske kapitæler og kartoucheskafter. Gavltrekanten rummer en halvfigurfremstilling af Gudfader med armene udbredt i velsignelse. Vingerne, der fremtræder som flankerende topstykker, udfyldes af våbener for (stjerne-)Juel (mod nord) og Strangesen (mod syd) (fig. 18a-b).[39]

Stafferingen, for størstedelen udført 1907 som en rekonstruktion af de fundne, vist oprindelige farvespor,[40] er broget med anvendelse af en del forgyldning. Hvidt er brugt til storsøjlernes skafter og detaljer på klædedragter; storstykkets gesimsfrise er grå og hermerne naturfarvede, mens de ornamentale led veksler i rødt og grønt, suppleret med blåt. Store dele af de røde og grønne farver er lasurer. I postamentfelterne, storstykkets og attikaens sidefelter og attikaens gesimsfrise er skriftsteder i forgyldt fraktur (bibelhenvisninger med versaler) på sort bund; i postamentfelterne: »Aanden og bruden siger: Kom! ... Aab. 22,17«, i storstykkets sidefelter nadverordene, i attikaens sidefelter: »Thi saa har Gud elsket verden ... Ioh. 3,16,17« og i attikaens gesimsfrise: »Han er saaret for vore overtrædelser ... Esaias 53,5«.

Malerierne er sikkert fra o. 1846, da tavlen blev malet op af en lokal maler, vist Nicolai Kjær.[41] De er udført i olie på træ. Maleriet i storfeltet, 90×83 cm, er en fri kopi af Leonardo da Vincis Nadver, mens attikaens midterfelt, 65×45 cm, rummer en fremstilling af Kristus på korset mellem Maria og Johannes. Et skriftbånd på korset bærer versalindskriften: »Iesus Nazareus Rex Judorum«. Grå og brune farver suppleret med grønt, blåt og gult er brugt til Nadveren, mens Korsfæstelsen domineres af grønt og blåt. Topfeltet rummer et forgyldt Jesumonogram på sort bund.

Altertavlen fandtes 1719 gammel og ganske forrådnet,[16] mens det 1792 hedder, at den nu kun er en skygge af sin tidligere skønhed.[30] Til en klage over det utætte loft 1796 føjes, at altret står fuldt af vand, når det regner, og at det følgeligt er rådnet forneden.[26] Derpå gentages med mellemrum ønsket om tavlens reparation til og med 1846, da den blev malet i hvide, blå og grålige farver og forsynedes med inskriptioner i sort fraktur på henholdsvis hvid- og gråmalet bund.[42] Af ældre fotografier fremgår, at storstykkets sidefelter var malet som rustikke, rundbuede nicher med nadverord i bunden; indskrifterne, i hvid fraktur på blåt, var malet som om de stod på en konkav flade. Topfeltet rummede et maleri af den velsignende Kristus.

1907 blev farverne fra 1846 afætset og de tidligere rekonstrueret. En istandsættelse 1960 omfattede en farveudbedring, mens restaureringen af prædikestolen 1966 gav anledning til, at de irgrønne farver på altertavlen blev ændret til enten dæmpet rødt eller hvidt.

Altersølv, ifølge indskrift på kalken omgjort 1738, på bekostning af Hans Folsach til Gjessinggård og Keldkær, jfr. s. 2297. Sættet har stempler for Jørgen Nielsen Brosbøll, Vejle (1736-76), og svarer til denne mesters altersæt i Sneum (s. 1823) og Hejnsvig. *Kalken* (fig. 19), 19,8 cm høj, har sekstunget fod med bred fodplade og afsæt af form som en sekstakket stjerne med en spids midt på hver af tungerne. På en af spidserne et påloddet, støbt, 4,5 cm højt krucifiks. Foden er drevet stejlt op mod de korte, glatte skaftled,[43] knoppen er sekstunget med en



Fig. 18 a-b. Altertavle 1599, detaljer med våbener for (stjerne-) Juel og Strangesen, jfr. fig. 16 (s. 2310). NE fot. 1984. – *Altarbild 1599. Ausschnitte mit Wappen für (Stern-) Juel und Strangesen, vgl. Abb. 16.*

glat rudebosse på hver tunge. Bredt bæger med graveret dobbeltlinie langs mundingsranden. På fodpladens overside er graveret kursiv: »Ao. 1738 Wed Justice Raad Hans Folsachs bekostning Omgiort og Forbedret til Woerbasse Kircke«. Desuden Brosbølls stempel (Bøje 1982, nr. 6377). På fodens underside er indprikket vægtangivelse: »V 28 lod 3 q(uin)t«. *Disken* er 13 cm i tvm og har graveret linie langs fanens kant samt midt på denne graveret hjulkors. Under bunden samme mestermærke som på kalken samt vægtangivelserne: »V: 6 lod ½ q^{tiin} (kvintin)« og »V. 115 gram 1946«.

†*Altersæt.* 1) En kalk og disk af tin blev 1653 omdannet til et †sygesæt, jfr. ndf.[15] 2) En kalk og disk af sølv, udført i Veidell (Vejle) 1653 for 16½ sletdaler,[15] er muligvis omstøbt til det nuværende sæt 1738, jfr. ovf.

Oblatæske, o. 1960, af sølv, 9,6 cm i tvm. og 7,2 cm høj. Under låget og under æskens bund stempler: »C. C. Hermann / sterling / Denmark«.

⁎*Oblatæske,* sandsynligvis anskaffet o. 1853,[17] fra Den kongelige Porcelænsfabrik. Tvm. 14 cm, sort med guldkors og –kanter. På Vorbasse museum (inv.nr. 1X591). ⁎*Alterkande,* anskaffet (fornyet?) 1884,[44] fra Den kongelige Porcelænsfabrik. *27* cm høj, sort med guldkors og –kanter. På Vorbasse museum (inv.nr. 1X590).

Sygesæt, sikkert fra o. 1890, da synet ønskede et sæt i futteral.[17] Kalken, 10,7 cm høj, har rund fod med afsæt og umiddelbart under dette mestermærke, muligvis »W. Neill«. Disken er 6 cm i tvm. og den cirkulære oblatæske 5,6 cm i tvm.; den har profilerede sider. Samtidigt futteral med sort skindbetræk, messingbeslag og for af blåt plys.

†*Sygesæt,* 1653, af tin, udført af materialerne fra en †kalk og disk, jfr. ovf.

Alterstager (fig. 20), o. 1650, 42,8 cm høje. De lidt forskelligt proportionerede stager, som ifølge en oplysning fra 1690 er skænket af ejerne af hovedgården Donslund i Hejnsvig sogn,[45] har fod med næsten lodrette, profilerede sider, kegleformet skaft med fladrunde led mellem riller og lyseskål svarende til foden, omend med afsæt.[46] I stagerne har der, til erstatning for de dyre stearinlys, været anbragt *lysattrapper* af gulmalet træ; disse er nu på Vorbasse museum (inv.nr. 1X873 og 1X874).

En *stage* (jfr. fig. 33), formentlig blandt de tre malmlysestager nævnt 1700,[24] 33,5 cm høj, med ensdannet, profileret fod og lyseskål samt skaft med på midten kugleled, herover og –under ski-



Fig. 19. Alterkalk, omgjort 1738 af Jørgen Nielsen Brosbøll, på bekostning af kirkeejeren, Hans Folsach til Gjessinggård (s. 2311). NE fot. 1984. – *Kelch, 1738 umgestaltet von Jørgen Nielsen Brosbøll auf Kosten des Patrons, Hans Folsach zu Gjessinggård.*



Fig. 20. Alterstager, o. 1650 (s. 2311). NE fot. 1984. – *Altarleuchter, um 1650.*

veled, blev fundet på loftet i 1800'rnes slutning og oppudset.[47]

To *stager* af sølv, skænket posthumt af gårdejer Peder Nielsen Pedersen, Askjær, 1942,[48] 24 cm høje, med stempel: »H. C. Drewsen / Eneret«. I kapellet, sammen med to drejede *stager* af eg. – Syvarmet *stage,* ifølge indskrift skænket 1930, 52,5 cm høj med graveret fraktur på foden: »H. C. Andersen og Hustru Magdalena f. Møller 1930 / Hebr. 13,8«. – To syvarmede *kandelabre* (jfr. fig. 11), 1960, af eg, 121 cm høje, står i koret til siderne for alterbordet.

†*Messehagler.* 1700 forefandtes en gammel messehagel af grøn damask,[24] mens det 1719 nævnes, at kirken savner messehagel.[16] Mangelen på en messehagel gentages i årene omkring 1800;[7] 1834 og 1850 ønskes en ny messehagel.[17]

Alterskranke (jfr. fig. 25), muligvis udført 1719, da synet ønskede en »alterfod 10 alen lang (6,28 m) á 12 sk.«.[16] Suppleret 1966. Den tresidede skranke har skrånende flanker og er anbragt, så der er fri passage foran altret. Balustrene er udsavede med hjerteformede gennembrydninger; de er sorte med gule og grønne kanter, mens håndlisten er sort med røde kanter. Skranken, der 1811 krævedes forhøjet og gjort bredere,[7] blev 1894 udskiftet med (†)alterskranken og var indtil 1965-66 i brug som balustrade ved trappen i tårnets mellemstokværk.

(†)*Alterskranke* (jfr. fig. 33), 1894,[12] halvrund med drejede balustre. Gråmalet. Siden restaureringen 1965-66 henlagt på loftet.

Døbefont, af granit, bestående af en romansk kumme på fod fra 1965-66. Den rødlige kumme, en variation af den glatkummede, vestjyske type (Mackeprang: Døbefonte, s. 165f.), er 40 cm høj og 64 cm i tvm., halvkugleformet med to omløbende vulster lidt under mundingsranden. Foden, af grålig granit, formet som et omvendt terningkapitæl, er udført efter tegning af Richard Aas og Rolf Graae; den erstattede en muret fod, som var dækket med et tykt lag cement (fig. 27). Fonten synes o. 1882 renset for maling.[17] Indtil 1965-66 fastmuret i korbuens nordvange, nu fritstående på samme plads.

Dåbsfad, anskaffet 1889, af messing, 57 cm i tvm. Langs kanten en stiliseret tovstav, på fanen

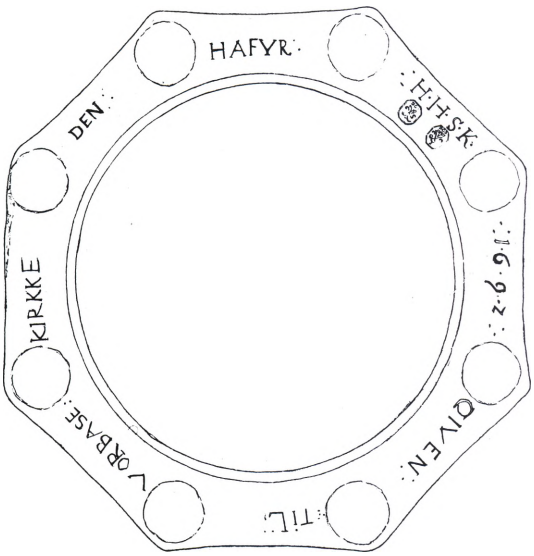


Fig. 21. Kant af ottesidet (†)dåbsfad, 1692 (s. 2313). Tegning af I. Arthur-Nielsen 1962. 1:4. – *Rand einer achtseitigen (†)Taufschale, 1692. Zeichnung 1962.*

punslet bladslyng samt graveret antikva: »Wilhelm Steinfath. Kolding. 1889«.[49]

Kant af ottesidet (†)*dåbsfad* (fig. 21), 1692, af tin, 3,3 – 4,3 cm bred, med rund åbning, 20 cm i tvm. Spidserne er smykket med runde knapper. Fanen har graverede versaler: »Den hafvr H(ans) H(enriksen) K(och) S(ognepræst) 1692 given til Vorbase kirkke«. Under initialerne er to stempler med DCS over spejlmonogram/blomsterornament. Kransen, som efter sigende er fundet i den grav, hvor helligkilden lå, opbevaredes 1914 i kirken.[50] Nu på Vorbasse museum (inv. nr. 1X606).[51]

Som †*dåbsfad* anvendtes i årene 1883-89 et vaskefad af hvid fajance.[52]

Dåbskande, senest anskaffet 1905,[53] af messing, 33,5 cm høj, keglestubsformet med stor, bred tud og svungen hank. Under bunden et stempel bestående af en cirkel med firetal under trekant med to små cirkler.

Prædikestolen (fig. 22), der har malet årstal 1594 på den samtidige himmel, er ligesom altertavlen tilskrevet »Vorbasse-snedkeren«, jfr. ovf. Stolen, som formentlig er nyopstillet i årene efter 1719 (se ndf.), synes ud fra himlens udformning og kurvens motiver oprindelig at have været opsat som en såkaldt lektorieprædikestol, tværs over skibets østende.[54]

Kurven har fire fag med arkader adskilt af korintiske søjler med kannelerede skafter. Arkaderne, med kannelerede pilastre og perspektivhuller i sviklerne, rummer kjortelklædte, stående figurer i fladt relief: apostlene Filip med stav, og Bartolomæus med stor, krum kniv, Kristus som verdens Herre med korsstav og velsignende højre (fig. 32) samt apostlen Thomas med spyd. Figurernes identitet fremgår af versalindskrifter skåret i relief på perlestavsindrammede bånd på postamentfelterne: »S Phili/ ppvs«, »S Bartol/mevs«, »Salvator / Mundi« og »S Thom/as«. Postamentet er prydet med beslagværk, mens der på gesimsfremspringene er bosser og i gesimsfrisen en fortløbende, nu til begge sider afbrudt versalindskrift: »servave/rit mort/em non / videbit«.[55] Rigt profileret kronliste og ældre, i 1966 genopsat læsepult betrukket med præget, brunt skind. Det glatte, forneden udtungede fodbræt er muligvis fra tiden for stolens nyopstilling (o. 1719).

Himlen har fem korte frisider og en lang vægside, svarende til den formodede placering over korbuen. Hver af frisiderne har topstykke udformet som trekantgavl; over hjørnerne står drejede spir, under dem hænger kugler, mens de nyere, gennembrudte †hængestykker fjernedes 1908. Fire af frisefelterne rummer reliefversaler: »Verbvm / domini / manet in / aeternvm« (Herrens ord bliver evindelig). Undersiden er glat med roset og hængedue.

I støttesystemet under kurvens bund indgår to flade, kannelerede stolper med taphuller, sikkert to af de pilastre, der skilte †lektoriepanelets fag. Støttestolpen, med skråstivere, er formentlig fra 1719, mens opgangen er fra 1966. Af tidligere †opgange kendes en ret dominerende med udsavede balustre, måske fra 1719 (fig. 33), og en med højt fyldingspanel og spinkle balustre, opsat efter 1908.[56] Stolen står nu, som før 1908, i skibets sydøsthjørne.[57]

Stafferingen er for størstedelen fra 1908, omend til dels udført på grundlag af formentlig oprindelige farverester. 1966 suppleredes med en genfremstilling af en oprindelig hvid bundfarve

på postamentfremspringene.[58] De øvrige farver er omtrent de samme som på altertavlen, mørkt rødt og grønt samt sort og gyldent; store dele af stolen, som f.eks. arkadefelternes figurer, fremstår dog afrenset og lakeret. De skårne indskrifter er forgyldte og et gyldent årstal 1594 føjet til i det glatte, femte frisefelt på himlens gesims.[59]

Stolen, der som nævnt oprindelig har været opsat som lektorieprædikestol, er tidligst nævnt 1719, da den fremstod så brøstfældig og øde, at synet foreslog den erstattet med en ny.[16] Det kan da være ved denne lejlighed, at stolens karnap er skilt ud som den eneste brugbare del. I al fald går klagerne de næste godt 125 år kun på, at stolen trænger til opmaling eller (1822) at den er løs.[60] O. 1846 blev prædikestolen sammen med det øvrige inventar repareret og opmålet i hvide, blå og grålige farver.[17] Fra denne tide stammer sikkert også de 1908 fjernede †hængestykker på himlen. I forbindelse med restaureringen 1965-66 blev stolen sænket omkring 25 cm.

Stolestaderne (jfr. fig. 12) rummer gavle fra flere perioder. De to ældste sæt, henholdsvis af renæssancetype og fra 1701, blev ved anskaffelsen af et nyt stolesæt o. 1894 opstillet som paneler, men atter taget i brug som gavle i forbindelse med restaureringen 1965-66.

1) (Fig. 23, jfr. fig. 25) 1500'rnes sidste halvdel, med profiler langs kanterne og tre flade knopper udgående fra hvert af de halvrunde topstykker. Topstykkerne har reliefskåren udsmykning, som på de fleste af de ialt 20 gavle består af lidt forskelligt udformede halvrosetter over enten profiler, tovsnoninger eller forskudte tungeborter. På to af gavlene er rosetten erstattet af hoveder med store fjerbuske (vinger?) ved ørerne og henholdsvis to blade og en blomst svævende over issen; disse to stykker kantes af tovsnoninger og savtakker. Af de flade knopper er størstedelen formet som spiraler; to (på et topstykke med roset og på et med hoved) er tildannet som et skægget hoved. På gavlen under topstykket med hoved under tre spiraler er indskåret inititalerne PHS. Den rødbrune staffering fra 1966 dækker i al fald fire farvelag af forholdsmæssig yngre dato.[61] Opstillet i tårnrummet samt for begge ender af de tre forreste sæder i skibets nordside.



Fig. 22. Prædikestol med malet årstal 1594, formentlig udført af den såkaldte Vorbasse-snedker (s. 2313). NE fot. 1984. – *Kanzel mit gemaltem Datum 1594, wohl eine Arbeit des sogenannten Vorbasse-Schnitzers.*

2) (Fig. 24) ifølge et skåret årstal på det ene topstykke fra 1701, med glatte gavle og udskårne, gennembrudte topstykker. To af de fire topstykker har initialer og datering: »(sognepræst) H(r): J(ørgen) J(ørgensen) B(ang) / Anno« og »J.M.S. / 1701«; initialerne, i relief-versaler, står i et forsænket felt foroven, mens dateringen (»anno« i skriveskrift) er fordybet.[62] Stafferingen, i rødbrunt suppleret med mørk okker, er fra 1966 og lige som bemalingen af stolegavle nr. 1 foretaget uden afrensning af de ældre farvelag.[63] I koret, langs henholdsvis nord- og sydvæggen.

3) (Jfr. fig. 33) o. 1894,[64] 24 stader af omtrent samme udformning som stolene i Grene (s. 2278), og i lighed med disse måske tegnet af arkitekt J. Chr. Fussing. Gavlen prydes af to felter, et nedre rektangulært og et øvre med spidsvinkel foroven; de er mørkegrønne, mens de øvrige dele står i rødbrunt med rosa og lysegrønne profiler.

†*Stolestader.* Blandt de alment brøstfældige stole nævnes 1700 otte, som var slet øde.[24]

En †*skriftestol* trængte 1700 og 1719 til reparation, og var 1792 uden maling.[65] 1846 krævedes stolen, nu benævnt som præstens, flyttet, så der blev frit udsyn til altret.[17]

†*Armstol til præsten,* formentlig anskaffet o. 1890,[17] empire.

Degnestol (fig. 26), 1500'rnes sidste halvdel, i forbindelse med restaureringen 1965-66 ført tilbage til sin oprindelige skikkelse efter i tidens løb at være undergået en del ændringer. Det tre fag brede forpanel samt de to smalle fag, der på begge kortsider flankerer indgangen til stolen, har fyldinger i to rækker, de nederste glatte, de øverste med foldeværk. Profiler kanter de tre øvre sider på sidestykkernes og forpanelets midterste fyldinger, men er skåret af, hvor forpanelet er tappet ind i sidestykkerne. Forpanelet krones af dækliste med tovsnoning, mens sidestykkerne, der som de egnstypiske renæssancestolegavle er formet som et rammeværk med profilerede småspir,[66] hver bærer et ret højt, plumpt spir med spinkle skæringer. Ældre pultbræt, nyere sæde og formentlig fornyet bagpanel med en enkelt række glatte fyldinger. Sokkel fra 1965-66.

Stafferingen, fra 1966, domineres af rødbrunt; sort er dog brugt til fyldingernes bund. Som på stolegavlene dækker den nye bemaling fire farvelag, hvoraf det underste er en rødbrun egetræsådring på hvidt med gul rammemarkering.[67]

Stolen var ved den tidligste omtale 1700 her og der noget brøstfældig.[24] 1792 stod den uden maling,[30] og o. 1846 blev den i lighed med andre større inventargenstande repareret og malet.[17] Hvor den på denne tid stod, er uvist. 1865 krævedes den flyttet til prædikestolsopgangen,[17]



Fig. 23. Stolestader fra 1500'rnes slutning (s. 2314). NE fot. 1984. – *Gestühl, Ende des 16. Jahrhunderts.*



Fig. 24. Topstykke af gavl fra 1701. Initialerne gælder sandsynligvis J(ørgen) M(adsen), fæster af Skjoldbjerg 1688 (s. 2314). NE fot. 1984. – *Gestühlswangenkopf 1701. Initialen wahrscheinlich für J(ørgen) M(adsen), Zinsbauer von Skjoldbjerg 1688.*



Fig. 25. Indre set mod vest før ombygningen af orgelpulpituret (s. 2316). NE fot. 1984. – *Inneres gegen Westen vor dem Umbau der Orgelempore.*

men stod dog før 1905 ved triumfbuens nordvange, jfr. fig. 27, hvor stolen er forsynet med en †*dør,* muligvis fra 1700'rne. Et af sidestykkerne var da rettet ud og anbragt i forlængelse af forpanelet, og en renæssancegavl samt to af gavlene fra 1701 var opstillet som vægpaneler. 1963 stod stolen i skibets nordøsthjørne, mens et fyldingspanel, måske det udrettede sidestykke, og et af spirene var henlagt på loftet. Siden restaureringen 1965-66 opstillet ved prædikestolen med langsiden mod midtergangen.

Pengebøsser. 1) To nyere, af messing. 2) Efter 1962, beregnet til »Ydre Mission«.

Pulpituret (jfr. fig. 12), fra 1990, følger tværskibets længderetning fra syd og løber vinkelret over dets nordende i flugt med skibets nordmur; den sidste del, anbragt over et præsteværelse afskilret ved en trævæg, er for størstedelen opsat 1965-66.[68] Brystningen, med fyldinger malet i rødbrunt med gyldne profiler, indeholder og er udført med model i et fyldingspanel, 380 cm langt og 108 højt, sikkert fra 1600'rne.[69] Dette,

der før 1965 stod ved tværskibets sydvæg, er muligvis resterne af et (†)*pulpitur,* som var opstillet »tvert over i kirken« (foran tværskibsarkaden?), og som kirkeejer Christen Christensen 1784 lod nedbryde.[70]

†*Pulpitur* i tværskibets nordende, udført efter tegning af arkitekt Aage Bugge 1926, jfr. torgel. Det udkragede midterparti var smykket med tre fyldinger, mens der til siderne var tremmeværk. Nedtaget ved restaureringen 1965-66.

Orgel, 1990, med 12 stemmer og to transmissioner, to manualer og pedal, bygget af P. Bruhn & Søn, Årslev. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Salicional 8', Oktav 4', Nasat 2 2/3', Oktav 2', Mixtur III. Brystværk: Rørfløjte 8', Copula 4', Quintadena 4', Waldfløjte 2', Sedecima 1'. Pedal: Subbas 16', Principal 8' (transmission), Oktav 4' (transmission). Hovedværket er placeret som rygpositiv, indfældet i pulpiturbrystningen. Tegnet af arkitektfirmaet Vilheimsen, Marxen & Bech-Jensen. På samtidigt pulpitur i skibets vestende, foran tårnrumsbuen. ⋆*Orgel,* 1965, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Jydsk Orgelbyggeri, Hinnerup. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Scharf II. Pedal: Subbas 16'. Enkel facade med tre rektangulære pibefelter, tegnet af Rolf Graae og Richard Aas. På pulpituret i korsarmen.[71] †*Orgel,* o. 1926, med seks stemmer, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Salicional 8', Celeste 8', Oktav 4'; oktavkoppel, svelle.[72] Pneumatisk aktion. Tegnet af Aage Bugge. På †pulpituret i korsarmen.

Salmenummertavler. 1) (Jfr. fig. 33) 1800'rne, 73×43,5 cm, med svungen overkant, oprindelig malet med tavlelak og beregnet til kridtskrevne numre. På loftet. – 2-3) (Jfr. fig. 11) sikkert fra 1900'rnes anden fjerdedel, 115×70 cm, med trekantgavl; sorte med gyldne lister og tandsnit samt søm til tal af forgyldt metal.

To †*salmenummertavler,* 1800'rne, med buet overkant, malet med tavlelak og påført kridtskrevne numre ses på ældre fotos, jfr. fig. 33.

To *præsterækketavler,* 1800'rne, 109×62 cm, med rødbrun ramme og sort fraktur på gullig-



Fig. 26. Degnestol, 1500'rnes sidste halvdel (s. 2315). NE fot. 1984. – *Küsterstuhl, letzte Hälfte des 16. Jahrhunderts.*



Fig. 27. Romansk døbefont på muret, cementdækket fod, og degnestol fra 1500'rnes sidste halvdel, med tre stolegavle opstillet som vægpaneler (s. 2313 og 2316). Chr. Axel Jensen fot. 1905. – *Romanische Taufe auf gemauertem, mit Zement gedecktem Fuss. Küsterstuhl, letzte Hälfte des 16. Jahrhunderts, mit drei Gestühlswangen als Wandvertäfelung.*

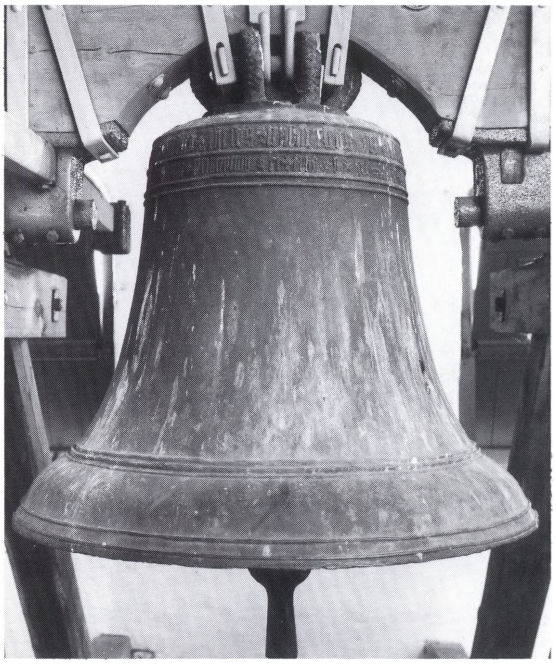


Fig. 28. Klokke, 1507 (eller 1504?), støbt på bekostning af biskop Iver Munk i Ribe, formentlig af Peter Hansen, Flensborg (s. 2318). NE fot. 1984. – *Glocke 1507 (oder 1504?). Eine Stiftung des Ripener Bischofs Iver Munk und wohl von Peter Hansen in Flensburg gegossen.*

hvid bund. Siden restaureringen 1965-66 ophængt på korets nordvæg. – En †*præsterækketavle* af samme form som salmenummertavler nr. 2-3, fandtes 1962 stærkt ormædt.

Lysekroner. 1-2) Skænket 1930, med to gange otte store, nedadsvungne arme, indrettet til elpærer; øverst er pyntearme med hjerteprydelser, mens stammen nederst afsluttes i skjold med graveret frakturindskrift: hhv. »Skænket af Menigheden 1930« og »Skænket af Kirstine Møller til Minde om min kære Fader, Lærer og kirkesanger, A. M. Møller, Vorbasse, 1 – 9 – 1930«. Ophængt i røde ståltove i henholdsvis skibets østdel og tværskibet. – 3-4) Skænket 1939, af bygmester N. H. Pedersens hustru, Tjæreborg.[48] Renæssanceform, med lille hængekugle og dels seks, dels to gange seks s-svungne lysarme. Ophæng som nr. 1-2. I koret og tårnet.

†*Belysning.* På ældre fotografier (jfr. fig. 33) ses to petroleumslamper, ophængt i henholdsvis kor og skib.

Kirkeskib, ophængt 1932, bark med navnet »Mette Marie« i reliefversaler på navneskilte på stævnen. Bygget af styrmand Aage Just, Esbjerg, og skænket af snedkermester Niels M. Nielsen, Esbjerg, som et minde om dennes moder.[73] Galionsfiguren er en frakkeklædt mand, holdende et skjold og flankeret af to tilsvarende. Et lignende skjold pryder agterstavnen, her indrammet af akantusslyng; til hver side står »D«.

Skroget står sort med hvide, malede portgange, bred beige vandlinie og rødbrun bund. Galionsfigurens frakke er blå, håret sort, navneskilte, skjold og akantus er gyldne og indskriften blå. Masterne er hvide og blankskrabede, ræer og mærs hvide. Ophængt i rødt ståltov i skibet øst for tværskibsarkaden.

En †*ligbåre* er nævnt 1719.[16]

Klokke (fig. 28), 1507 (eller 1504?), af Uldall tilskrevet klokkestøber Peter Hansen, Flensborg.[74] Tvm. 100,5 cm. Om halsen toliniet indskrift med reliefminuskler: »Anno domini mdvii (eller mdiiii?) ihesvs nasarenvs rex ivdeorum biscop iver lod migh stobe Gvd til lof ame(n) / alpha et o devs homo principivm et finis o rex glorie Xpe veni cvm pace. anna hedher ieck« (I det Herrens år 1507 (1504), Jesus af Nazaret, jødernes konge. Biskop Iver[75] lod mig støbe Gud til lov. Amen. Alfa og o(mega). Gud (og) menneske. Begyndelsen og enden. O herlighedens konge, Kristus, kom med fred. Anna hedder jeg). Indskriften, hvis ord adskilles af forskelligt udformede kors, flankeres af lister, den nederste fordoblet, så der dannes en smal, tom linie. På slagkanten er relieflister, på hankene dobbelt tovsnoning. Ophængt i vuggebom.

Klokken, om hvilken det i 1800'rnes midte fortaltes, at den havde været beregnet til stormklokke i Ribe,[76] var på grund af tårnets brøstfældighed nedtaget før 1700 og endnu ikke genophængt 75 år efter.[77] I 1792 hed det, at tårnet rummede en mægtig klokke, som blot ikke kunne høres.[30]

En †*klokke,* der vejede 1 skippd. 3 lispd., blev afleveret ved konfiskationen 1528.[78]

Klokkestol, til én klokke, nyere,[79] af fyr, med to sæt skråstivere. En ældre (†)*klokkestol* ligger adskilt i mellemstokværket.



Fig. 29. Gravsten nr. 1, 1200'rne (s. 2319). NE fot. 1984. – *Grabstein, Nr. 1.*

GRAVMINDER

Mindetavle (fig. 30), o. 1849, over Jacob Hansen Lind, ⁎3. jan. 1825, †2. maj 1849 efter kamp ved Eistrup, opsat af forældrene.[80] – Trætavlen, 51×
38 cm, har form som et skjold. Indskriften står i gul fraktur på sort bund med brun kant. – 1914 ophængt på skibets nordvæg,[47] nu på våbenhusets sydvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 29), fra 1200'rne, af sort granit, revnet tværs over og i øvrigt en del læderet. Den er trapezformet, 206×101-78 cm, med skråt afhuggede hjørner, tydeligst foroven, hvor en indhugget linie markerer et øvre, glat bånd. Stenens reliefudsmykning omfatter tre processionskors (Georgskors), hvis stave nu delvis er forsvundne. Dette gælder især de to yderste, modvendte kors, hvis lange stave har rund knop. På tværs af hovedenden er i to linier hugget majusklerne »AV /TI«, rimeligvis et navn.[81] Stenen blev 1908 fundet opsat på alterbordets sider og herefter opstillet ved tårnrummets vestvæg.

Gravsten. 2) (Fig. 31) o. 1654, over Maren Chrestens, †skærtorsdag 1654, og sønnen Jørgen Christens(en), †22. a[ugust] 1654, [3]8 år. Sat af manden (Christen) Pedersen fra Sielborg by, Risbøl udi Slavs herred (jfr. nr. 3). Forneden bærer stenen initialerne »M(aren) T(...) D(atter)«.[82] – Den sorte kalksten, nu revnet, 200×72 cm, bærer en fordybet versalindskrift, der optager det meste af stenen. I de to mellemrum er udhugget et Jesumonogram, flankeret af rosetter, og en hovedskal. – Nu indmuret i våbenhusets nordvæg.

3) O. 1654, over herredskriver Christen Peders[en], to. 1654, »liger her [h]vos sin s(alig) hustro begr[af]væn (jfr. nr. 2)«. Gravvers. – Grå kalksten, nu 190×72 cm, meget lig nr. 2. Den fordybede versalindskrift udfylder hele stenen, kun afbrudt af et indridset Jesumonogram med tre rosetter og et vinget timeglas. Stenen er ituslået og mangler den nederste del. Nu i tårnets mellemstokværk.

4) 16-1700'rne, over M.... Den udslidte grå kalksten, 77×56 cm, har ovalt indskriftfelt med versaler og englehoveder i sviklerne. – I våbenhusets gulv.

Gravminde af tegl, 1736. En flise, 22×24 cm, 5 cm tyk, bærer årstallet »1736« over et timeglas. Stenen har paralleller i Janderup (s. 1068), ligesom der har været tilsvarende i Kvong (s. 1177).

- O. 1900 fundet ved Frederikshåb, Randbøl sogn, Vejle amt, siden 1985 i Vorbasse Museum.

En †*gravkrypt* i koret, for Donslunds ejere, var muligvis indrettet af Christen Juel (†1608); senere overtaget af sognepræsterne.[47] Den murede krypt var lukket af trælemme, der 1700[24] var



Fig. 30. Mindetavle o. 1849, over Jacob Flansen Lind, †1849 (s. 2319). NE fot. 1984. – *Gedenktafel für Jacob Hansen Lund, gest. 1849. Um 1849.*

brøstfældige. Ifølge en præsteindberetning var krypten inden 1766 sløjfet, hvilket havde svækket kirkens grund.[47]

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1866, over Johanne Christensen, Slauggaard, ⋆22. feb. 1839, †27. dec. 1866. – Rektangulær, hvid marmortavle, 36×25 cm, med fordybet skriveskrift, optrukket med sort. Nu i Vorbasse Museum.

2) O. 1903, over Kirstine Bennetzen af Riisbøllgaard, enke efter Jørgen Christensen, ⋆21. feb. 1823 i Vejen, †13. marts 1903 i Donslund Mølle. – Skifertavle, 48×26 cm, med buet overkant, indhugget kors og fordybet skriveskrift, optrukket med guld. Nu i Vorbasse Museum.

Støbejernskors. 1) (Fig. 34) o. 1860, over Ane Christensen, ⋆1780 i Donslund, gift 1811 med Chr. Jørgensen i Riisbøl, moder til fire børn, hvoraf to tog mod hende hisset, †1860 i Risbøl. Gravvers.

Korset, 104×76 cm, har krabbebladsformede korsender med roset, og håndtryk på bagsidens korsskæring. Indskrift i antikva og versaler (navn). Fæstnet i cementsokkel. – Sydøst for kirken.

2) O. 1860, over Charlotte Lovise Wesenberg, †14. juli 1860, 50 år. Gravvers. – Form som nr. 1, dog 108 cm højt og korsende-udsmykning også på bagsiden. – Opstillet nord for kirken.

3) O. 1862, over gårdmand Jørgen Christensen, ⋆11. aug. 1812 i Risbøl, †8. nov. 1862. Fader til fem børn. – Form og placering som nr. 1, dog 111 cm højt.

4) O. 1863, over Kjerstin Jensen, f. Pedersen Donslund, ⋆22. dec. 1828 i Vorbasse, †31. maj 1863 i Donslund. En datter slumrer ved hendes side. – Form og placering som nr. 1, dog 94 cm højt.

5) O. 1873, over Marie Pedersen, ⋆3. sept. 1837 i Donslund, †15. maj 1873 sammesteds. Hendes Mand og tre børn savner hende her. – Form og placering som nr. 1, dog 93 cm højt.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Liber daticus 1916-72. Synsprotokol 1968-90. – *LA Vib.* Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Vorbasse kirke 1653-57 (C KRB 525).

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1889, s. 88f. – *Indberetninger.* J. Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), J. Vilhelm Petersen 1899 (bygning, inventar), Chr. Axel Jensen 1905 (altertavle, prædikestol), Erik Bayer 1907 (alterbord og –tavle), samme 1908 (prædikestol og gravsten), Aage Sørensen 1960 (alterbord og –tavle), samme 1963 (inventar), samme 1966 (inventar), Robert Smalley 1968 (kalkmalerier).

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af døbefont ved J. P. Andersen 1902. Opmåling af romansk gravsten ved Erik Bayer 1907. Tegning til orgelfacade ved Aage Bugge 1926. Opmåling af degnestol ved I. Arthur-Nielsen 1961. Opmåling af bygning, plan, facader og snit, samt af inventar (bl.a. (†)dåbsfad) og udgravning på kirkegården, ved I. Arthur-Nielsen 1962. Forslag til restaurering: planer, snit og opstalter af bygning, opmåling af prædikestol og orgel samt forslag til fontefod, ved Richard Aas og Rolf Graae 1962 og 1966. Opmåling af degnestol ved I. Arthur-Nielsen 1964.

Litteratur. O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred, 1868, s. 45. John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914, s. 193-205. Valdemar Andersen: Vorbasse – et hedesogns historie, Kolding 1963.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ulla Kjær, orgler ved Ole Olesen, kirkeskib og gravminder ved Vibeke Andersson Møller.



Fig. 31. Gravsten nr. 2, o. 1654, opsat af Christen Pedersen over hustruen Maren Chrestens og sønnen Jørgen Christensen, begge †1654 (s. 2319). NE fot. 1984. – *Grabsteine Nr. 2, errichtet von Christen Pedersen für seine Frau Maren Chrestens und den Sohn Jørgen Christensen, beide gest. 1654. Um 1654.*

[1] Præsteindberetninger til Ole Worm, I, ved Frank Jørgensen, 1970. -

[2] Rørdam: Kirkelove I, 456-67. -

[3] I 1570 18 ud af 31 gårde. Valdemar Andersen: Vorbasse – et hedesogns historie. Kolding 1963, s. 47. -

[4] Sml. kantoren Christen Langes stilling over for Vorbasse kirke i 1580'erne, KancBrevb. 9. nov. 1583 og 20. maj 1584. Det lader sig ikke umiddelbart forklare, hvorfor kirkeværgerne i Vorbasse og i annekssognet Grene ikke frit kunne disponere over kirketienden, jfr. KancBrevb. 21. febr. 1554, 5. jan. 1567 og 7. maj 1569. -

[5] Kronens Skøder V, 15. -

[6] Oluf Nielsen: Historiske Efterretninger, 1868. -

[7] LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1793-1840. Indberetninger (C 4.704-11). -

[8] Jfr. August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, 1926, s. 154, og samme: Hellige Kilder i Ribe Amt, i ÅrbRibe, VI, 1923-27, s. 280-82. -

[9] DaFolkemSaml. 1906/43. -

[10] DaSagn III, 134. -

[11] Jfr. Steen Hvass: Jernalderlandsbyerne ved Vorbasse, i NMArb. 1979, s. 105-12; samme: Vorbasse. The Viking-age Settlement at Vorbasse, Central Jutland, Acta Archaelogica, Vol. 50, 1980, s. 137-72; samme: Årtusinders landsby, i Skalk, 1984, nr. 3, s. 20-30; og samme: Vorbasse – eine Dorfsiedlung während des 1. Jahrtausends n. Chr. in Mitteljütland, Dänemark. Bericht der Röhmisch-Germanische Kommission 67, Frankfurt a. M. 1986, s. 529-43. -

[12] Valdemar Andersen: Vorbasse – et hedesogns historie, Kolding 1963. -

[13] Jfr. opmåling ved I. Arthur-Nielsen, 1962. -

[14] Indberetning i Vorbasse Museum. -

[15] LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Vorbasse kirke 1653-57 (C KRB 525). -

[16] LA Vib. Ribe bispearkiv. Reluitionsvæsenet og rytterdistriktets kirker og skoler 1679-1740. Syn over Vorbasse kirke 1719 (C 4.149). -

[17] LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokol for Anst m.fl. hrdr. 1829-91 (C 45.4-9). -

[18] LA Vib. Anst med flere hrdr.s provsti 1860-77. Indkomne breve vedr. kirkerne (C 45.28). -

[19] Om den senmiddelalderlige kildedyrkelse, se Susanne Andersen: Helligkilder og valfart, i Fromhed og verdslighed i middelalder og renæssance, Festskrift til Thelma Jexlev, Odense 1985, s. 32-44. -

[20] Wormianum. Dendro-dateringer, sag nr. 299, tagværket i Vorbasse kirke. 1986. Prøverække nr. A2, 5. loftsbjælke i koret, regnet fra vest. Serie med 138 ringe før splint; yngst bevarede årring er fra 1494. Forudsat at kun splinten mangler, hvilket efter de foreliggende oplysninger er sandsynligt, er tømmeret fældet ca. 1516. Der foreligger kun denne ene daterede prøve, som er taget for Vorbasse Museum og menighedsrådet i forening. -

[21] Ormslev kirke (DK. Århus, s. 2157) blev således o. 1500 udbygget med et langhuskor og et tværskib i kirkens østre del.

[22] En hjørnesokkelkvader med samme rundstav, nu anvendt som gravsten for Cecilie og Mads P. Jensen, Fitting, død henholdsvis 1962 og 1964, lå tidligere som trappesten i Fitting.

[23] Ifølge kirkens synsprotokol var tårnet 13 3/4 alen højt, taget 8 1/4 alen. Jfr. note 12.

[24] LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

[23] KancBrevb. 5. jan. 1567.

[26] LA Vib. Ribe bispearkiv. Uregistreret korrespondance ang. Jerlev og Slavs hrdr., 1780-1812 (C 4.55).

[27] Jfr. note 4.

[28] KancBrevb. 21. febr. 1554.

[29] KancBrevb. 25. maj 1596.

[30] LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

[31] RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkergsk. 1669-70 for kirker i Koldinghus amt.

[32] Jfr. foto 1965, NM.

[33] I en skrivelse fra sognepræst G. Degenhardt til NM i september 1926 tilføjes, at der var fremkommet endnu en figur af samme form som en halv sol.



Fig. 32. Kristus som verdens herre. Detalje af prædikestolen, jfr. fig. 22 (s. 2313). NE fot. 1984. – *Christus, Detail des Kanzels, vgl. Abb. 22.*

[34] John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914, s. 196, note 1.

[35] Ifølge E. Bayer 1907 kunne kun †bordpladens violette og hjørnestykkernes grå farve ikke anses for oprindelige.

[36] På bordet var tidligere (1907?) lagt en plade, som var sammenskarret af grove fyrrebrædder; den lå på en måde, så den ikke støttede på det murede bord.

[37] Jfr. note 17. 1861 ønskedes et nyt alterklæde, ifølge loven af 19. febr. 1861 af rødt fløjl med guldbrokadekors. Det ses ikke, hvorvidt dette ønske blev opfyldt.

[38] Jensen: Snedkere, s. 52 og 73, samt efterladte optegnelser af samme forfatter. De øvrige, til Vorbassemesteren henførte værker er altertavle og prædikestol i Strellev kirke, Ringkøbing amt (henholdsvis 1595 og 1592), samt altertavle og prædikestol i Hejnsvig kirke. Hertil kommer to fyldinger med apostle (Jacob d. y. og Tomas), 60,8×26,5 / 25,2 cm, anvendt som låger i et vægskab; disse, som er uden proveniens, blev 1930 erhvervet af Museet på Koldinghus (inv. nr. 8230). -

[39] Imod sædvane er Strangesen-våbenets hjelmfigur forsynet med fjer, tre på hvert af vesselhornene og en imellem dem. -

[40] Chr. Axel Jensen mente 1905, at tavlen var blevet grundigt renset før den sidste opmaling. Ved den nøjere gennemgang 1907 konstaterede man dog, at der var al grund til at formode, at de oprindelige farver overalt lod sig genfinde, så den gamle staffering i alt væsentligt kunne rekonstrueres, jfr. brev fra E. Bayer til NM januar 1907. -

[41] Jfr. note 17 og 34. -

[42] Jfr. note 7 og 17 samt indb. ved Chr. Axel Jensen 1905. Det fremhæves 1847, at visse dele af tavlen var blevet forgyldt, men at disse var ubetydelige, og at forgyldningen iøvrigt var dårligt udført. -

[43] På afsættet fra foden til det nedre skaftled er kraftige loddespor. -

[44] 1846 ønskede synet anskaffet en porcelænsalterkande, og 1884 hed det, at en vinkande med kors på måtte anskaffes, jfr. note 17. -

[45] Indberetningen er refereret af sognepræst Niels Bisted o. 1766-69, jfr. LA Vib. Ribe bispearkiv, præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.775). -

[46] Lignende stager findes i Vilslev kirke, Gørding hrd. -

[47] John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914. -

[48] Liber daticus 1916-72 (ved embedet). -

[49] Jfr. fade i bl.a. Verst (Anst hrd.) og Brørup (Malt hrd.). -

[50] Note 47. Fadet kan være identisk med et messingfad, nævnt 1719, jfr. note 16. -

[51] Kransen er nu sømmet på en træplade, hvorpå der -



Fig. 33. Interiør mod øst 1908. Erik Bayer fot. – *Kircheninneres gegen Osten, 1908.*

med sort fraktur er malet navne og data på tre af kirkens præster: »S. Jul. Nielsen 1935-44, H. A. Arnberg 1944-61, K. E. Jakobsen 1962«; inskriptionen er udført af kransens tidligere ejer, museets grundlægger, F. Beckman Poulsen. -

[52] Jfr. F. Ulldall: Om de danske landsbykirker, VII, 94 (1889). Desuden note 12. -

[53] Jfr. foto optaget 1905, NM. -

[54] Jfr. M.-L. Jørgensen: Lektoriepræ̊dikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger, i Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 89-108. Et velbevaret eksempel på en lektoriepræ̊dikestol findes i Øse, s. 1616.

[55] Ordene stammer fra Joh. 8,51, der i sin helhed lyder: »Amen, amen, dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum (Sandelig, sandelig siger jeg Jer, dersom nogen holder mit ord, skal han ikke i evighed se døden)«.

[56] Jfr. beskrivelse af kirken ved Rolf Graae og Richard Aas 26. sept. 1962 (NM) forud for restaureringen.

[57] Himlen er dog 1908 drejet, så vægsiden, fremfor at flugte med sydvæggen, nu løber skråt fra denne til triumfvæggen.

[58] Ifølge indb. af Aage Sørensen 1967 foretoges genfremstillingen ud fra et fremspring med øjensynlig oprindelig staffering. Særlig på himlens underside fandtes flere ældre farvelag. Her konstaterede man to forskellige nuancer blåt foruden en egetræsstaffering, der tillige fandtes på himlens gesims og topstykker samt på kurvens fodbræt, jfr. indb. af Aage Sørensen 1963.

[59] I sin nuværende udformning er årstallet næppe ældre end o. 1846, da stolen opmaledes.

[60] Jfr. note 7, 17, 26 og 30.

[61] Til det ældste af de fire lag, en lys egetræsådring på hvid bund, hørte en vandret, sort stregtrækning samt en sort nummerering malet lige under topstykket. På et af topstykkerne kunne desuden spores rester af mønje.

[62] Ifølge John M. Møller (note 47) hentyder initialerne til henholdsvis Hr. Jens Jørgensen Bang og Jacob MadSen, den sidste nævnt 1688 som fæster af Skjoldbjerg.

[63] Af ældre farvelag kunne der på topstykkerne fra 1701 iagttages fem, hvoraf de to ældste var hvidgrå med sort kantning og mørk egetræsådring, mens de tre yngste svarede til de tre øvre lag på de ældre gavle.

[64] Oplysningen om stolenes datering er givet af Valdemar Andersen (note 12) og formentlig baseret på



Fig. 34. Støbejernskors, o. 1860, over Ane Christensen, †1860 (s. 2320). NE fot. 1990. – *Gusseisernes - Grabkreuz für Ane Christensen, gest. 1860. Um 1860.* -

kirkens, siden hans tid forsvundne, synsprotokol for perioden 1862-1926. Udskiftningen af stoleværket kan dog være indledt et par år før. I Hejnsvig kirke nævnte synet allerede 1892 stolene i Vorbasse kirkes tårn som model for et nyt stoleværk i deres egen kirke, jfr. s. 2352. -

[65] Jfr. note 16, 24 og 30. -

[66] Jfr. f.eks. Grimstrup s. 1698. -

[67] Det var ikke mindst grundet dette interessante, men temmelig dårligt bevarede lag, at de ældre farver ikke afrensedes, men blot blev tildækket, jfr. indb. af Aage Sørensen 1967. -

[68] Brystningen på det ved restaureringen opsatte pulpitur var dog kraget ud foran tværskibsarkaden. 1990 blev det trukket lidt tilbage. -

[69] 1963 konstateredes, at det gamle panel havde bevaret fire farvelag, hvoraf det ældste, en lys ådring, dog næppe gik længere tilbage end 1800'rne. -

[70] Ifølge en klage over nedbrydningen var denne sket - under en sammenfaldende vakance af præst og provst og uanset at pulpituret intet fejlede, jfr. note 26, og brev fra koloniinspektør Lindenhan til Generalkirkeinspektionskollegiet, citeret hos John M. Møller (note 47). I det sidste fremhæves blandt andet, hvordan brevskriveren »med megen(!) andre der i sognet ofte haver siddet med megen fornøjelse og holdt vor søndagsandagt«. – Ved et syn 1792 konstaterede man, at dele af pulpituret var solgt, andet fandtes i kirken endnu. Jfr. note 30.

[71] Orglet søges solgt 1991.

[72] Th. Frobenius & Co.: Orgelfortegnelse 1937.

[73] Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 367, samt E. Mathiasen: Skibet i Vorbasse kirke, i ÅrbRibe, bd. 18, 1972-74, s. 131-38.

[74] Uldall s. 235f. Til samme støber henføres også f.eks. klokken i Kvong, s. 1177.

[75] Dvs. Iver Munk, senest 1500 biskop i Ribe. For forbindelsen mellem Vorbasse og Ribe domkapitel, jfr. historisk indledning.

[76] John M. Møller i Blandede Meddelelser, i KirkeHistSaml., 4. rk., 6. bd., 1899-1901, s. 624.

[77] Jfr. note 24. Af angst for at klokken ellers skulle blive solgt, lovede sognemændene allerede 1711 at bidrage med 26 sldr. til dens genophængning, jfr. John M. Møller (note 47).

[78] RA reg. 108A, nr. 21. Rgsk. ældre end 1559. Fortegnelse over indkrævede klokker. Ifølge Thubalka klokkestøberi, Vejle, må den konfiskerede klokke med sine ca. 208 kilo have været en del mindre end den bevarede, en omstændighed, som er i modstrid med reglen om, at kirker med to klokker skulle afgive den største, jfr. Poul Grinder-Hansen: Klokker og kanoner, i Skalk 1/1982, s. 21-30. Årsagen til, at Vorbasse kirkes største klokke gik fri, ligger sandsynligvis i, at den kun var godt tyve år gammel og skænket af stiftets endnu siddende biskop Iver Munk.

[79] Stolen har malet årstal 1959.

[80] Jfr. iøvrigt K. Høgsbro Østergaard: Vore faldne og døde i krigen 1848-49-50 fra Ribe amt, i ÅrbRibe XII, 1948-51, s. 265f.

[81] Avti er registreret som mandsnavn i Torkild Hinrichsen: Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks, 1988. Bd. 9. Studien zu den Inschriften der »romanischen« Grabsteine, s. 2575 anm. 2 og s. 2578 anm. 1; jfr. i øvrigt Bd. 4. Katalog der Grabsteine, s. 1059, kat. nr. 467.

[82] Indskriften er rekonstrueret på baggrund af John M. Møller (note 47), s. 197.